

Rudo Uhlár,

ZÁPORNÝ GENITÍV V SPISOVNEJ SLOVENČINE.

Väčšina najdôležitejších syntaktických problémov spisovnej slovenčiny nie je ešte preskúmaná. Záporný genitív náleží k najzaujímavejším stránkam slovanskej a najmä slovenskej syntaxe. Je zvláštnosťou slovanských jazykov a nachádzame ho dosť hojne už v najstarších jazykových pamiatkach. Lež v západoslovanských rečiach ustupuje čím ďalej tým viac akuzatívu, a to pod vplyvom cudzích jazykov, ktoré záporný genitív nemajú. To badať hlavne v češtine, ba aj v niektorých južných slovanských rečiach. U nás pribúda genitívu čím ďalej na východ už v samých zamoravských krajinách. *Vo východomoravských nárečiach* je už taký hojný, ako aj v spisovnej slovenčine, kde je genitív záporný za istých podmienok silným pravidlom. To isté je aj v ruštine. Toto nás upozorňuje na zaujímavú stránku, že slovenčina svojou vnútornou štruktúrou, prejavujúcou sa hlavne v syntaxi, náležala by už viac k východným slovanským jazykom. Potvrdzovalo by sa to aj tým, že ruština má omnoho častejšie záporný genitív, ako iné západné a južné slovanské jazyky, kde genitív ustupuje akuzatívu.

Nemáme dosiaľ dôkladnejšieho a hlbšieho rozboru úzu záporného genitívu v slovenčine. Keď i nachádzame v jednotlivých gramatikách o ňom zmienky, založené sú alebo na nedostatočnom pozorovaní, alebo iba na preberaní náhľadov a noriem jeho užívania od gramatikov českého jazyka, najmä od Ertla. Ale tým sa nevystihuje súcnosť tohoto genitívu v slovenčine, kde treba hľadať odlišné pravidlá, keďže *v slovenčine na rozdiel od češtiny je záporný genitív nepomerne hojnejší a v istých polohách užíva sa ho dôsledne.*

Co je genitív záporný?

Genitívom záporným rozumieme predmet slovies priechodných, ktorý je v genitíve miesto akuzatívu po zápornom tvare týchto slovies, alebo po zápornom tvare bezpodmetných slovies. Na pr. Daj mi pokoj; dám ti pokoj... Keď sa sloveso dám, ktoré má predmet v akuzatíve (je teda priechodné), dá do záporného tvaru: nedám, nedá..., predmet, ktorý bol pri jeho kladnom tvare v akuzatíve, musí prísť do genitívu, lebo tak vyžaduje jazykový cit a spisovný úzus: nedáva mu pokoja. Možno

povedať aj: nedá mu pokoj, a mnohí, čo nemajú dostatočného smyslu pre jazykovú správnosť, takto aj hovoria a píšú, lenže v takýchto prípadoch v našom jazyku je správny genitív.

V spisovnej slovenčine po slovesách priechodných v zápornom tvare je záporný genitív pravidlom, ale nie bezvýhradným. Asi v jednej tretine prípadov, keď je sloveso priechodné v zápore, genitív sa nekladie. Úlohou tohto článku je *zistiť, vymedziť polohy, v ktorých sa genitív záporný užíva a v ktorých sa neužíva*. Tu nemožno stanoviť presné pravidlo. Syntax je po istú mieru otázkou umenia, vkusu, teda otázkou zčasti subjektívnou. Ale predsa sa nám podarilo pri zisťovaní úzu najlepších slovenských autorov najst isté, dosť presné smernice pre užívanie záporného genitívu v slovenčine.

1. So záporným genitívom súvisí, ale stojí mimo neho, genitívny predmet pri slovesách síce priechodných, ale užitých v zápornom tvare bezpodmetnom, neosobnom: *vidím-vidieť-nevidieť*, *poznám-poznať-nepoznať*, *čujem-čuť-nečuť*, *badám-badať-nebadať*, najčastejšie z nich sú: *nepríbúdať*, *nezostať*, *nenajsť sa*, *nechýbať* a *nieťo*. Sú to *slovesá smyslového vnímania a slovesá súznačné*. Vyskytujú sa obyčajne v infinitíve (okrem *nieťo*) a *genitív je po nich bezvýnimočným pravidlom*. Na pr.: *Nebolo pomoci*; *nebolo záchrany*; *nevidieť dymu*; *nečuť bedákania*; *majetku nepríbúda*; *nepoznať na ňom prírastku*; *vo vačku mu nezostalo ani groša*; *kriku nechýbalo*; *nebadať ešte úpadku*...

Skutočným genitívom záporným je vlastne len genitívny predmet po slovách priechodných v zápornom tvare. Tu rozoznávame veľký rozdiel medzi závislosťou priamou a nepriamou. Priama závislosť je vtedy, keď za slovesom určeným nasleduje priamo predmet, na pr. *držím knihu*, *nemám matky*... Pri nepriamej závislosti je významové sloveso priechodné v infinitíve a jemu je nadriadený istý tvar niektorého slovesa iného, obyčajne *slovesa modálneho*. Na pr. *Nesmiem mať* ani haliera, *nemôžem oklamať* svoju sestru; *nemôžem odtrhnúť* od nich oči; *neviem si toho spôsobu najst*; *hľadala úľavu*, ale *najst* jej *nemohla*; *nechcem prijímať* jej darov; *nechcem zapomenúť* ani *jedného riadku*...

Keď je záporný tvar priechodného slovesa v priamej závislosti, je silným pravidlom užívať po ňom genitívu záporného, a naozaj po záporných slovesách v závislosti priamej užíva sa genitív v troch štvrtinách vyskytujúcich sa prípadov. V závislosti nepriamej naopak genitív je skôr len *výnimkou* a užíva sa ho, ako to ďalej ukážeme, len asi v jednej tretine prípadov.

Toto je len hlavné rozdelenie. Aj v jednej aj v druhej kategórii sú prípady, v ktorých je genitív silným pravidlom, alebo zas užíva sa len v polovine prípadov, a sú polohy, v ktorých genitív vôbec stáť nesmie. Pre názornosť mohli by sme prvé *nazvať polohami silnými* a druhé *slabými*. Ide teda o to, najst tieto polohy, v ktorých sa má, alebo musí užiť po zápore genitívu a zas tie, v ktorých sa genitívu neužíva, alebo vôbec nemôže užiť.

Takými to polohami silnými je na pr. predmet po slovese *nemať*, predmet smyslu zrejme *partitívneho*, alebo predmet, *pred ktorým stojí nejaké slovo*, *majúce partitívny význam*, na pr. *ani*, *žiaden* a i. Takéto jednotlivé polohy sa navzájom križujú. Tak na pr. zrejma partitívnosť predmetu po slovese *nemať* zosilňuje užívanie genitívu po ňom. Slabými polohami je na pr. predmet *po zápornom imperatíve*, *po zápornom tvare slovesa v opytovacej forme*, predmet, ktorý je *doplňkom* atp. Všetky tieto polohy sa kombinujú zas s obidvoma závislosťami. V závislosti priamej je v silných polohách genitív pravidlom takmer bezvýnimčným, v polohách slabých užíva sa ho tu tiež často. V závislosti nepriamej genitív sa vyskytuje len asi v jednej tretine prípadov v polohách silných a v polohách slabých ho tu temer vôbec niet. Zostáva nám teda len vymedziť, ktoré a aké sú to tie polohy silné a slabé?

Polohy silné.

1. Genitív záporný pri dôraze.

Pred predmetom stojí obyčajne slovo *ani*, *nikto*, *žiaden*. Tieto slová poukazujú na partitívnu povahu predmetu. Sem môžeme počítať aj *komparatív* a niektoré *epiteta účinné*, t. j. také, čo majú rozhodný vplyv na to, že po zápore podmet kladie sa do genitívu a nie do akuzatívu. Najzrejmšie je to v *zmera veľkých vetách*, kde je užívanie genitívu už nemeniteľným pravidlom. A tu býva teda genitív bezvýnimčne. Mnoho príkladov je bez slova *ani*, ale v mysli píšuceho alebo hovoriaceho ľahko sa toto slovo doplní. *Nepovedal slova* (v mysli sa doplní *ani* slova, *ani jediného* slova; ide tu teda zrejme o partitívny význam predmetu). *V takýchto polohách je u všetkých spisovateľov genitív bezvýnimčným pravidlom*. Nevidel *ani* vtáčka, *ani* letáčka; nezažmuril oka; krik veľký, ale chlapa kde nič tu nič; nepoznal som ešte väčšieho hlupáka; ťažko viac najst takej ženy; nepozná otca matere; nenachádzam u vás *ani* lásky *ani* pokoja; nechceme mať žiadnych bratov, žiadnych sestier; *ani* vláska na hlave mu neskriwil; podobných kníh som ešte nenašiel...

Výnimku tvoria len zvláštne prípady, kde genitív stáť nemôže. Všetky tieto prípady uvádzame na konci.

2. Partitíva všeobecná.

Rozumieme nimi slovesné predmety deliteľné — *abstraktá* či *konkrétá*. Deliteľnými konkrétami sú na pr. voda, piesok, sneh, peniaze, teda obyčajne podstatné mená, t. zv. kolektíva. *Abstraktami* myslíme deliteľné abstraktá, vyjadrujúce obyčajne nejaký stav, vlastnosť, teda neohraničené množstvo niečoho, takrečené psychologické kolektívum: pokoj, možnosť, šťastie, čas, robota, právo, radosť, chuť a i., kde o absolútne chránenom, zrejme nedeliteľnom celku nemožno hovoriť.

Abstrákt je aj v reči nepomerne viac než konkrét a abstraktné substantívum v predmete kladie sa pomerne omnoho

častejšie do genitívu než konkrétne. Číselne na pr. u 23 autorov je z predmetov smyslu partitívneho v genitive vyše 60%, u 18 z nich až 80—100%.

3. *Nemať* — genitív je u neho *silným pravidlom*, ale jednako sú prípady (zriedkavé), kde je náležitý akuzatív, ba niekedy aj také, kde by genitív vôbec stáť nemohol. U slovesa *nemať* je z 90% predmet smyslu partitívneho. Z 31 autorov u 11 je genitív bezvýnimočne, u 11 vyše 90%, len u dvoch je genitív nižšie 70%.*

Ďalšími slovesami, ktoré tiež podmieňujú, či sa má klásť záporný genitív, sú *poznať*, *dať-nedať*, v zápornom tvare majú u všetkých autorov predmet v genitive. Často je u autorov genitív dôsledne aj po *nepovedať* (slova, ničoho), *nevedieť*, *nevidieť*, *nepriať*, *nelutovať*. Treba si pamätať zvlášť isté zmeravelé, nemeniteľné výrazy: *nemal možnosť*, *času*, *miesta* (evidentná partitívnosť), *nevedel si rady* (u všetkých autorov). Často počítame za záporné aj útvary, kde formálne negácie niet, ale isté slová ju spôsobujú: *ledva* som mal sily.

Úhrnne mohli by sme povedať, že *v závislosti priamej je genitív v slovenčine silným pravidlom*. Lenže pri jeho užívaní treba dbať aj *na predmet* (či ide o dôraz, partitívnosť, meravý výraz a i.), *aj na sloveso*.

Kde sa záporný genitív klásť nemôže?

1. Na prvom mieste tu stojí t. zv. *zápor absolútny*. Ide tu o zápor, kde je vylúčená každá partitívnosť predmetu, kde ide zrejme o jeho celok, totalitu, nedeliteľnosť (výslovnú), ide skôr o celkový pojem istej veci než o jej reálny zjav. Predmetom takýmto býva často slovo, ktoré v inom spojení môže mať (čo aj pri tom istom slovese) i partitívny význam. Na pr. (okolnosti) nevytváraly *možnosť*, nevyčítajú mu *nevernosť*, aby vrana vrane *oko* nevyklala; vy ste mi nepovedali *pravdu*, *nemáš pravdu*, necitím *dušu*, nepritiahol *dvere*. Ide tu vždy skôr o sloveso než o predmet, a hoc by bol predmet celkom deliteľným, stojí v takýchto polohách vždy *v akuzatíve*. Povieme správne: *nedopraje mu pravdy*, no znelo by veľmi umele: *nemáš pravdy*. Zápor absolútny je nie celkom jasný, isté je len to, že ide pri ňom o totalitu, o *tvrdenie všeobecné*, o *zapieranie absolútne*. Užíva sa ho často v prípovediach, v prísloviach; teda v tvrdeniach akýchsi nemeniteľných právd: *vrana vrane oko nevykole*, *mora nevypiješ* („mora nevypiješ“ znelo by umele); nezapredáš svoju matku; nemilujem zábavy; nik život nerozlúšti; vy ste mi nepovedali pravdu; necitím dušu; nepritiahol dvere (t. j. nijaké dvere vôbec nepritiahol)...

2. Keď je *predmet určitý*, *čiže bližšie určený*, stojí vždy v akuzative.

* *Poznámka redakcie*. Autor tohoto článku uverejnil v Sborníku na počesť Jozefa Škultétyho (str. 606—626) podrobnejšiu úvahu o zápornom genitive, kde uvádza množstvo príkladov z našich najlepších autorov.

Takýto predmet má pri sebe slovko *tenfo*; *takýfo* (zámeno bližšie určujúce), alebo je to *meno vlastné, krstné, alebo zámeno ju, fo*. Na príklad: Vojsko nepoznalo situáciu *na frontách* (predmet bližšie určený, vysvetlený výrazom *na frontách*); že neuhádli *jeho vkus*; cudzím bôľom *svoj* neumŕtviš; nedá šliapať *svoje práva*. Ale nie je to pravidlo celkom pevné. Miesty by jazykový cit nedopustil genitívu, inde zas akuzatívu. Sú príklady na genitívu aj pri predmetoch určených, na pr. ťažko by sa bolo rozhodovať v podobnom prípade: nešianam *túto* obeť, a či: nešianam tejto *obeť*. Samo zámeno *tenfo, táto, tofo* býva u niektorých autorov v genitive.

Ale *pravidlom je pri určenom predmete užívať akuzatívu*. Genitív pôsobí tu skoro vždy umele, násilne, neprirodzene.

3. *Obava pred dvojím, trojím genitívom (substantívnym)*. Keby mal po zápore vzniknúť dvoji alebo troji substantívny genitív, čo zneje neprijemne, nechá sa príslušné prvé substantívum predmetu *v akuzatíve*. Demoulin ani nedočkal *koniec* jeho odpovede (hoci by sme vždy povedali: nedočkal sa *konca*). V spisovnej slovenčine pre ľubozvučnosť užíva sa pravidelne akuzatívu.

4. *Predmet doplnkom*. Na pr. Nenajdeš živú svoju matičku; nemajú ústa vymyté; nerobia manželstvá šťastnými. Slovom, keď je predmet slovesa doplnkom vety, kladie sa *bezvýhradne do akuzatívu*, a nie do genitívu.

5. *Akuzatív pri imperative*. Keď je slovesný tvar v zápornom imperative, kladie sa zpravidla predmet do akuzatívu (aj v polohách, v ktorých inokedy býva genitív): nekaľ mi krv; nemajte obavy; zachovaj alebo nezachovaj zákon; nedávaj hlavu do piesku; nehádzte perly sviniam; neberte meno Božie nadarmo; nevyhľadávajte zlé zábavy; neľutujte groše (ale neľutuje groši); nemajte strach o svoje deti; nenechávajte tu svoje stopy...

V imperative sa teda zápor zoslabuje a partitivnosť tiež. Príklady, kde po zápornom imperative je genitív, sú zriedkavé. A tie genitívy sú skoro vždy nenáležité a znejú násilne: Nehladajte mojej biednej hlavy.

Je tu pravidlom užívať akuzatívu.

6. *Záporná otázka*. Užíva sa po nej prevažnou väčšinou akuzatívu a nehladá sa ani na to, či je očakávaná odpoveď kladná alebo záporná a či je to otázka rečnícka, na pr.: prečo by nepriniesol aj nejakú obeť? — veď len nenecháte tu svoje svedectvo; či im nedáš potešenie; že nemáme zlý vkus? Prečo si nevezmete príklad z nás? Čo nemôžete zniesť?... Sem náleží i *zvolanie vo forme otázky*, taktiež podmiennečné, *neskutočné zapieranie*, ako by si nebol podmanil mäkkú prírodu slovenskú! — čo jeden úbohý drotár za peniaze a za sľuby nespravil Všetade tu ide o oslabený zápor.

7. *Akuzatív sa kladie po zápore, keď predmetné priechodné sloveso vzniklo z nepriechodného* a priechodnosť priama je u neho akoby neistá, taktiež u cudzích tranzitív, na pr.: neprerastie bor;

mach nikdy neprerastie trávu; nedomyslela svadbu; neprekŕŕeŕtuje peniaze, ktoré vyrobil; nepreŕpí túto noc v pokoji; neprepasie ani jednu príleŕžitosť; neodbehne ju; nevyplakala eŕŕe všetky svoje slzy; neprebdel ani ŕtyri noci...

Príčina je asi v tom, ŕe v takýchto prípadoch je partitívny ŕmysel úplne vylúčený.

V akuzative sa často necháva aj predmet pri kladnom infinitíve, závislom od záporu iného slovesa, obyčajne modálneho, leŕ to patrí uŕ do závislosti nepriamej.

8. V akuzative stojí *predmet, ktorý je v rozdielnej vete od vety so záporným slovesom*, keď je totiž predmetom celá veta, obyčajne uvedená slovkom *čo* a i.: Nemá si čo obliecť; niet čo dať do úŕŕ; nevie, ktorú má prv začať; nepočul, čo o ňom hovorili; nemal čo robiť...

9. Do akuzatívu sa kladú po zápore aj predmety, uvedené slovkami (zámenami): *čo, niečo, nič; všetko, iné, inšie* (zám.) *ju* alebo keď tieto slová sú predmetom; sem patrí aj príslovkový tvar zámena *čo, nič* a i.

Čo, niečo, nič vyskytujú sa alebo ako zámená, alebo ako príslovky. *Nič* má vo väčŕine prípadov príslovkovú povahu, ale u niektorých autorov jednak len povahu zámennú a stojí vtedy v genitíve.

Ale u väčŕiny autorov na váhu spadá len *nič*, lebo sa vyskytuje z 90% povahy príslovkovej a stojí teda v tvare nemenniteľnom ako nesklonné slovo. U nich sa tiež kladie genitív len výnimočne, pod silným dôrazom partitívnym. Ale záleŕí aj na slovesnom tvare. Po *niet* je dôsledne genitív, po *nemať* temer vždy, po slovesách priedhodných v závislosti priamej podľa autorov, u niektorých dôsledne, u iných zriedka, po nepriamej závislosti len náhodou. Treba poznamenať, keď stojí *nič* pred adjektívom, zostáva v nominatívnej forme: *nič dobrého, nič nového*. U ostatných je genitív chybou, ani sa skoro nenachádza. Na pr.: Ani *iné* nezaslúŕi; nepovedali mi *všetko*; nevie *inšie*...

10. V akuzative zostáva predmet, keď je záporná veta uvedená príslovkou *kým, dokiaľ, až* a i.: nepustím, kým z teba duŕu nevytrasiem. *Tu nejde totiž o zápor skutočný*. Taktieŕ sloveso *nenávidieť* je v slovenčine *smyslu kladného*, pokiaľ ide o predmet.

11. Akuzatív sa kladie, keď sa zápor neŕýka predmetu, leŕ *inej vetnej časti*, na pr.: nie na to rozum Boh ti dal; nemám rád ŕarty (mohlo by byť — nerád mám...); nemal s ním ŕaŕkú prácu (nie ŕaŕkú prácu mal...); nepozná každý cenu (nie každý pozná...)...

Akuzatív sa kladie často *pre rytmus*, aby sa neporuŕil ŕubozvuk, aby sa netvoril nezvyklý genitív, na pr.: nemiluje autá; eŕŕe nebol dvere zatvoril; nečítalo tú o tej Hanke (genitív by tu znel: nečítalo *tej o tej* Hanke); tieto hrnce nemajú uchá (genitívy, ako dvier, úch, aut sú nezvyklé)...

K týmto *slabým polohám* záporného genitívu v slovenčine možno pripočítať aj *závislosť nepriamu*. Pre uŕívanie genitívu

záporného v závislosti nepriamej nieto presnejších noriem ani u spisovateľov, ktorí tu užívajú záporného genitívu od 15—40%. Kladie sa po nej genitív najmä vtedy, keď predmetom je deliteľný celok, majúci smysel zrejme partitívny, keď ide o slovesá a polohy, kde je genitív pevným pravidlom po závislosti priamej (nemaf, nepoznať, nevidieť, *ani oka* nemohol zažmúriť a i.), keď je dôrazný zápor, slovom, keď ide o polohy, *kde sa v závislosti priamej užíva genitívu čo najčastejšie, kde je genitív najsilnejším pravidlom, tam sa kladie často aj v závislosti nepriamej*. Dá sa z toho usudzovať, že súvis medzi záporným tvarom slovesným a predmetom je v závislosti nepriamej slabší, zápor menej skutočný a teda aj užívanie genitívu pri zápore zriedkavejšie.

Kým na príklad v závislosti priamej ešte polovica predmetov určených (tento, ju, to a i.) kladie sa po zápore do genitívu, v závislosti nepriamej temer bezvýnimočne je tu akuzatív, a tak je to aj s inými podobnými výnimkami. Slovom — *v závislosti nepriamej užíva sa genitívu záporného len na miestach preň najexponovanejších*.

Celkove podarilo sa nám lepšie shrnúť *výnimky, kde sa genitív po zápore nekladie*, prípadne, kde má stáť akuzatív. Lenže nemožno ani tu najst' bezvýnimočnosť, lebo aj uvedené prípady sa v praxi všelijak kombinujú s inými, a *tu je zas najistejšou smernicou prirodzený vkus, jazykový cít, ktorý najlepšie rozhoduje o správnosti niektorého tvaru*.

Michal Knap.

NIEKOĽKO UPOZORNENÍ.

Pýtať sa od niekoho.

Často počut hlavne od žiakov z jazykového pohraničia. Ale kedy-tedy tak povedia i žiaci z dedín číro slovenských. Je to pravdepodobne vplyv maďarský, azda možno v tom vidieť aj zanikanie prostých pádov pri slovesách, ktoré sa veľmi šíri. Jednako spisovná reč doteraz pri tomto slovese pripúšťa len pád bezpredložkový, teda dobre je *pýtať sa niekoho*.

Toto isté platí aj o slovese *báť sa niekoho, niečoho*, lebo počut ho i s nesprávnou väzbou: *báť sa od niekoho*, čo je, pravdaže, zlé.

Peršan.

Správne má byť *Peržan, perzský*. Je to slovo prevzaté z latinčiny, kde sa píše síce *s*, ale vyslovuje sa *z*, ktoré pred príponou -an (-jan) dáva v slovenčine *ž*. I krajina je *Perzia*, i kožušina *perzián* (perziánový golier), ako píšú i Pravidlá slovenského pravopisu.

Kartaginskí.

Hlavne v učebniciach čítame o *Kartaginských, Lakedaimonských* ap. Toto je v slovenčine úplne neznámy spôsob označo-

vania obyvateľov miest a krajín. Slovenčina má tu jedinú príponu *-an*; *Kartaginčan*, *Saguntan*, *Nolan*, *Nejčan* ap.

Kto by po slovensky hovoril *Martínski*, *Zilínski*, *Ružomberški* miesto správneho *Martínčania*, *Zilínčania*, *Ružomberčania*, istotne by zle obišiel, lebo by sa mu vysmiali. A v knihách píšú *Kartagínski* miesto *Kartaginčania*!

Kočiar.

Istý druh voza menujeme *kočom*. Poznáme i *kočiky* = vozíky (detské). V novinách často čítame o *kočiaroch*, miesto o *kočoch*. Po slovensky *kočiar* je remeselník, čo koče robí.

Nadácia.

V slovenčine neznáme a nemožné slovo. Vieme, čo je to *nadať*, nadávať, ale *nadáciu* nepoznáme. České *nadace* po slovensky má byť *základina*, alebo cudzím slovom *fundácia*.

V češtine *nadace* vzniklo z pôvodného *nadání* latinskou príponou *-ace*, a to preto, aby sa mohol vyjadriť rozdiel medzi pojmi *nadání* (slk. nadanie) a *nadace* (slk. základina, fundácia). V slovenčine na vyslovenie tohoto rozdielu nepotrebujeme bastardne vytvorené slovo *nadácia*, keďže máme dobré slovo *základina* a staré vžitie cudzie slovo *fundácia*. Teda neposlovenčujme český hybridný tvar *nadaceľ*

Úplatkárstvo.

Kto dáva niekomu peniaze alebo iné dary, aby svojim vplyvom alebo úradným postavením dopomohol mu k niečomu proti predpisom alebo ich obídením, na toho povieme, že *podpláca*. Preto i všetky ostatné slová podobného významu treba tvoriť od tohoto slova; má byť: *podplácanie*, *podplatný*, *podplatok* ap. Máme i slová cudzie, veľmi vžité: *korupcia*, *korupčný*, *korupčník* ap. Proti nim nemožno nič namietat.

Schádzať.

I tomuto slovu začínajú dávať iný význam, než aký mal doteraz v slovenčine. Často som už počul otázky: Kto schádza? Čo ti schádza? V prvom prípade to znamená *chýbať*, v druhom správne má sa povedať: čo ti je? *Schádzať sa môžu ľudia*, *schodí čas* ap.

Dochádzať.

Keď povieme, že *dochádzajú nám peniaze*, nikdy nechceme tým povedať, že *sa nám minajú*, ale že ich často dostávame. *Dochádzajú mi peniaze* vo význame *minajú sa mi* je hrubá chyba.

Mlúvči.

Všetky slová, tvorené od kmeňov slovesných príponou *-čí*, sú podozrivé; alebo sú to archaizmy, alebo nové bohemizmy. Preto i namiesto bohemizmu *mlúvči* hovorme: *rečník*, *flmočník*, *zástupca* ap. podľa toho, čo chceme povedať.

Vecmi, socialistmi, slovmi, ulicami, bratového.

Vieme, že naša novinárska slovenčina je úbohá, že sa noviny hemžia rozličnými chybami, ktoré by sa daly ospravedlniť rýchlou prácou, ale páchať chyby proti základným pravidlám gramatickým je hriechom proti jazyku. A veru možno najst veľa hriechov proti základným poučkám gramatiky. Takými chybami sú tvary *vecmi, socialistmi, ulicami, bratového*. Prvé tri sú instrumentálne mn. čísla, kde najčastejšou príponou je *-mi, -ami*. Prvú príponu pripúšťa slovenská gramatika pri podstatných menách rodu mužského, zakončených spoluhláskou, príponu *-ami* dostávajú len slová stredného rodu, zakončené na *-ie*. Substantíva rodu ženského a substantíva rodu stredného, zakončené na *o, e*, majú len príponu *-ami*. Vieme, že v mnohých prípadoch je to prípona analogická, ale terajším úzom jedine oprávnená. Správne sú teda len tvary: *vecami, ulicami, slovami*. Len táto prípona je správna i pri slovách skloňujúcich sa podľa vzoru „sluha“, ktoré pôvodne boli tiež rodu ženského, na príklad: *socialistami, sluhami* a pod.

Pri prídavných menách privlastňovacích, tvorených príponou *-ov, -in*, neslobodno vkladať pred pádové prípony *-ho, -mu* hlásku *é*, lebo ich nesklonujeme podľa vzoru „dobrý“.

Podmieňovací spôsob.

Je skoro neuveriteľné, že i tu môže niekto urobiť chybu. A jednako najdeme dosť príkladov na to, že sa nerobí rozdiel medzi časom prítomným a minulým tohoto spôsobu: Keby si šiel s nami, dobre by si sa bol pobavil. Keby mal Malý viacej podporovateľov, bol by pokračoval v svojej vydavateľskej činnosti. Keby nebol každému hneď dôveroval, nebol by tak často oklamáný.

Minulý čas podmieňovacieho spôsobu tvoríme z dávno minulého času slovesa a zo slova *by*, v rode trpnom z prítastia minulého trpného a *bol by som býval*. Príklady: Keby boli mali Slováci svoje školy, boli by dosiahli väčšie úspechy. Keby si nebol býval ľahkoverný, neboli by ťa oklamali. Keby bola bývala stará ríša rakúsko-uhorská k národnostiam spravodlivejšia, azda nebola by bývala rozdelená.

Ján Mihál,

SLOVENSKÉ SLOVESÁ.

(Pokračovanie.)

drbať = tŕásť, škubati, tak čítame v Káľalovom Slovníku (111). Kto toto sloveso pozná, s Káľalom súhlasiť nebude. Ani s Tvrdým nemôžeme súhlasiť, ktorý uvedenému slovesu ako synonymá postavil slovesá: *trieť, drhnúť, škriabať*. Dosť na tom: v slušnej spoločnosti, hlavne v dámskej, nesmieme použiť toto slovo. Nemáme si ho popliesť so slovesom *drmať* = č. škubati,

čo má dobre Kálal 115, ale v tom už zasa s ním nesúhlasíme, že syn. k **drmať** je *drvíť, drlancovať*. Slovenské matky často povedia, že ich *decká drnú za sukne*. Skôr by som povedal, že *nafríasť* je synonymom k **drmať**. Vraj: „*nedrm, nenafriasaj* ma už toľko“, vravievala mi mať, keď som dačo bez prestania modlikal. V srbochorv. má sloveso *drmať* ten význam, čo v slovenčine **drmať**.

drvíť: pisali sme už o ňom i na stránkach tohoto časopisu, ale zato naši novinári — nevynímajúc ani Slováka, ba ani Národné noviny nie — vždy píšú na príklad: vlak všetko zdrtil m. *zdrvíť, dodrúžgať*. Podobne nie drtiť, ale *drvíť*. Slovenský estetický cit vyhýba skupine *drf-* skupinou *drv-*, lebo prvá sa ponáša na nestetickú skupinu *frf-*, nuž preto si zaviedol slová *drvíť, drvíť, zdrvujúci, drviaci* miesto českého *drťíť, drťiť, zdrcující* ap.

drlancovať: slovenské matky často napomínajú deti, aby *nedrlancovaly periny*, aby *nedrlancovaly na sebe*, aby *sa nedrlancovaly po sene*. *Drlancujeme skôr len* v samopaši, kým **drmať** môžeme aj zo zlosti. V tom asi je rozdiel medzi *drlancovať* a **drmať**.

zdrbfať: niet ho ani v Kálalovom, ani v Tvrdeho Slovníku. Najprv si objasníme jeho smysel: kto ste už kálali drevo a nedudreli ste rovno obuchom sekery na klát, ale poriskom, — ak ste si vzali drevo „na obuch“, — to vás poriadne *zdrbľo*; alebo kálajúce drevo, držali ste obidvoma rukami porisko sekery a druhý vám pral na obuch okovancom, a keď náhodou udel trocha pomimo obucha i na porisko, to sa porisko zatriaslo ako struna a pocítili ste *zdrbnutie*, že ste si potom hodnú chvíľu ani rúk nečuli. V slovesách *zdrbfať* a *zdrbfať* máme pre slovenčinu dôležitý fonologický zjav. Kvantitatívna korelácia vokálov diferencuje význam slova, keďže *zdrbfať* je perfektívneho vidu k *drbfať* a *zdrbfať* má už celkom iný význam.

drugaf pozná doista každý; význam, uvedený v Kálalovom Slovenskom slovníku, je verný, ale zaujíma nás toto sloveso tým, že v ruštine zneje *drygať* nogami = *drugaf* nohami. Tvrďý má tiež „*drugaf* nohami“. Nepočul som dosiaľ *drugovať* = priať vlnu nahrubo, ako to čítame u Tvrdeho. Počuť len — zväčša — *drugaf*: „*len som to tak udrugala*“ (Babiná), t. j. plátno utkala nahrubo. V poľ. je tiež *drygać*!

dubasiť = nohami dupkať, prať tlkom, teda zasa to isté, čo v ruštine *dubasiť*. Sloveso nemá ani Kálal, ani Tvrďý, ani Berneker. „*Ale dubasiť!*“ vravia, keď voľakto silno tancuje a perie, dupká nohami, že sa zem otriasa. I keď dakto nepekne tancuje, nuž povedia „*len tak dubasí*“.

duríť = 1. tuho hnať kone; 2. ~ do roboty; ~ vtáčky, zver = strašiť, plašiť; ~ sa = náhliť, ponáhľať sa; hnevať sa; na~ sa = nahnevať sa, naduť sa; od~ = odohnať; z~ = splasiť. Kálal i Tvrďý majú toto sloveso. Významom sa kryje čiastočne s ruským *duríť*, a so srb. *duriti se*.

hrozíť kým, čím; komu; „lebo mi smrťou hrozíu“, čítame v Súpise I, 164. Prefigované tvary zmeneného vidu: *pohrozíť, zahrozíť, pohrážať, zahrážať, vyhrážať, navyhrážať sa* ap.

Zvratné tvary: *hrozíť sa niekomu niečím, zahrážať sa, vyhrážať sa* ap.

strojíť sa: „*tam sa už svatba strojila*“, čítame v Súpise I, 164. Tu máme sloveso vo význame chystať sa, hotoviť sa. Podobný význam jeho najdeme u Tvrdeho. Tenže význam — popri inom — má aj v češtine. Sloveso upotrebuje i s predponou pri-: „*nech sa každý pristrojí*, pôjdeme my do Betlema“, spievajú na konci silvestrovskej pobožnosti večer v katolíckych kostoloch. Teda i tu ho máme vo význame *prichystať sa, prihotoviť sa*, ale môžeme myslieť i na význam *vyobliekať sa, vyparádíť sa*. Ale počut sloveso i takto: „*strojím mu písať*“ vedľa „*strojím sa, že mu napíšem*“. Prefigovaním dostávame: *vystrájať, zastrájať sa, pristrájať sa*. Význam prvého tvaru bez *sa* má dobre Tvrдый. Ale druhý a tretí treba opraviť. Totiž u Tvrdeho čítame: *zastrájať sa*... = *chystať sa*; potom cituje, na pr. medziiným: „Chlapi sa *zastrájajú*, že ta na Nový rok nezvolia“ (Timrava). V uvedenom citáte, čo ako, ale *zastrájať sa* nerovná sa slovesu *chystať sa*. V *zastrájaní sa* nečujem jednoduché *chystanie sa*, no volačo viac, čujem v ňom *hrozbu*. Teda syn. k *zastrájať sa* je *vyhrážať sa, zahrážať sa*.

Podobne nedostatočne je objasnené sloveso *pristrojiť, pristrájať* = pripraviť, prichystať; ~ sa: „*Pristrojila sa ako do kosťola* (Zátur).“ V uvedenom citáte *pristrojiť sa* znamená *vyparádíť sa, vyobliekať sa, vyfintíť sa*. *Vystrájať sa* = *zastrájať sa*, ale nezvratný tvar *vystrájať* znamená popri *chystať, hotoviť* aj to, čo české *dováďeti*, na pr. *deťi vystrájajú besy, zhon, pestvá, posmechy, žarty* ap.

„*Zastrojila som sa*, že sa viac ani nepozriem v tú stranu“ (Moštenica), teda tu máme zasa *zastrojíť sa* vo význame *umieniť si*, ba čo viac, povedal by som *zaklíat sa*.

Vo význame *stávať*, ako je v ruštine, slovesa v slovenčine neupotrebuje.

S prefixom *pre-* má ho správne Tvrдый, teda *prestrojíť, prestrájať sa* = preobliekať sa, aby sme sa lepšie *vyparádili*.

bíť sa: „jak se chce bic, či na meče, či na kije? ja na kije se bic nežnam“, čítame u Czambela, Slovenská reč 376. Teda ľudový hrdina *sa bije* buď *na meče*, buď *na kije*, čo je veľmi dobrá väzba. Pravda, dnes už, chvalabohu, nemáme súbojov ani *na meče*, ani *na pístole*, iba ak *na kije*, alebo *na päste*. Ale

bojovať, to aj hrdinovia z ľudu *bojujú mečom*, ako čítame v uvedenom trochu ďalej: „ja ľem s mečom vojovac znám.“ Inštrumentál nástroja má byť čistý, bezpredložkový, ale ľud per analogiam *jedáva* s vidličkou m. *vidličkou*, *kosieva* s kosou m. *kosou* a pod. V spisovnej reči, pravda, tvary s predložkou neuznávame. (Pokračovanie.)

ZDANLIVÉ NEDÔSLEDNOSTI PRI ZÁMENÁCH.

1. *Môj, tvoj a svoj.*

Pri sústavnejšom štúdiu našej gramatiky prekvapuje nás každá nedôslednosť, i hľadáme jej príčinu, lebo nedobre zabúdať, že čo sa gramatikárovi zdá byť iba jemnou zaujímavosťou a pochopiteľnou odchýlkou niektorej kategórie, pre človeka, ktorý nemá toľkej odbornosti, je ťažkým, ba azda i nepreniknuteľným zjavom, ktorý ho mylí.

S pravopisnej stránky takýmto kamienkom úrazu môže byť zdanlivá nedôslednosť medzi *ô* prisvojovacieho zámena *môj* a medzi podobami *tvoj*, *svoj*, ktoré majú krátke *o* v koreni; tu naoko v rovnakých okolnostiach je výsledok dvojaký.

A skutočne singulárne zámená *mojъ*, *tvojъ* a *svojъ* po strate jerovej hlásky rovnako mohli rytmickým vyrovnaním predĺžiť svoju korennú samohlásku, a to vari tak, že *mojъ* pôvodne dvojslabičné po strate samohlásky *ъ* stalo sa jednoslabičným, no snahou zachovať ten istý čas pre výslovnosť slova i vtedy, keď už bolo jednoslabičné, predĺžilo sa *o > ô*, ktoré neskoršie podliehalo diftongácii, rozšírilo sa teda v *uo*, ktoré sa v terajšej slovenčine ortograficky vystihuje dvojhĺaskou *ô*.

U zámena *môj* nieto, ako vidno, nijakej pochybnosti, ide u neho o úplne pravidelný vývin. Ale to nemôžeme povedať o podobách *tvoj* a *svoj*, u ktorých pravopis je rozdielny, hoci predpokladáme tenže základ a vývin. Najistejším dôkazom týchto dominantných okolností všetkých tých troch zámen je čeština, kde za dlhé *ô* (*uo > ů*) dôsledne sa zrači súladný výsledok *ů*: *můj*, *tvůj* a *svůj*.

Príčina tejto terajšej kvantitatívnej nejednotnosti u slovenských zámen nebude azda v korennej samohláske, ale v povahe predchádzajúcej spoluhlásky. I možno povedať: U zámena *môj* spoluhláska *m* neprekážalo vývinovej línii s výsledkom *ô*, kým spoluhláska *v* u *tvoj* a *svoj* ju toľme narúšala, že teraz máme krátke *o*.

Musíme si uvedomiť, že výslovnosť *ô* v našej živej reči nie je číra dvojhĺaska *uo*, ale skôr *vo*. Miesto *kuoň* hovoríme *kvoň*. A tak, keď dlhé *ô* zámen **tvój* a **svój* rozštepilo sa v *uo*, skrsol tvar typu *tvuo* a z neho **tvvoj*, čo vo výslovnosti pochopiteľne sa zjednodušilo a zneje ako *tvoj*.

Ale niekto by mohol namietat, prečo v češtine nebol takýto vývin. Veď i v nej sa *ô > uo* a potom dáva *ů*. Platia vari pre ňu iné hláskové zákony ako pre slovenčinu?

V češtine zmena *o* v *uo* započala sa v prvej polovici 14. storočia, ale už v tomže storočí sa *uo* menilo ďalej v *ů*, t. j. prvá časť dvojhĺasky, ktorá pôvodne bola polosamohláskou, stala sa samohláskou.

Obecné štádium vývinu *ô > uo* bolo, povedzme, v češtine teda

pomerne krátke a načim predpokladať, že nestačilo ustáliť zmenu *uo>vo* a odtiaľ rovnaký výsledok u týchto zámen.

Nech boly osudy zmeny *ó>uo* hocijaké, pre praktické stanovisko treba zdôrazniť, že v slovenčine korenná hláska posesívnych zámen má z výslovnostných príčin rozličnú kvalitu a kvantitu i v pravopise, čo je najmä pre pedagogický zreteľ iste dôležité pri výučbe pravopisu.

Zaujímavý je tiež azda poznatok, s akou pravidelnosťou kráti sa korenná hláska zámen *môj*, *náš*, *váš*, ak v nepriamych pádoch užívame širšie podoby: *mojeho*, *našeho*, *vašeho*. Kým u ostatných zámen vidíme ich pri dôraze alebo pri pádoch predložkových, na pr.: Teba som tam nevidel. K nemu som zašiel ap., pre prisojovacie zámená nieto v terajšej slovenčine presne ustáleného pravidla pre ich úzus. Rovnako správne povieme: Vašeho alebo vášho brata som nevidel. K vašemu alebo k vášmu otcovi nepôjdem. No za primeranejšie treba uznať kratšie formy *môjho*, *nášho* a pod., lebo sú akosi charakteristickým znakom slovenčiny a predstavujú novšie vývinové štádium.

2. Čo, nič.

V Damborského gramatike (str. 235) čítame: „Zámeno nič vzniklo z ni-čo a je podobne jako zámeno čo — pôvodne genitív. Preto sa má správne písať: Nič (nie ničoho) som nevidel; nič (nie ničoho) nemám; neodhadzujte nič (nie: ničoho) na dlážku! a pod.“

Tento bod úvah o zámenách je podľa označenia učivom tretej triedy stredných škôl. V ňom, ako vidno, pripomína sa, že *ni-čo>nič*, pri čom ide o pôvodný genitív. Ale pochybovať ľahko, že by žiak porozumel, prečo sa vidí v podobe *nič* genitív, a prečo mu bránia užívať *ničoho*, kde je genitívna forma zreteľná.

Pedagog by musel pripojiť veľmi učené komentáre k svojmu výkladu, aby odôvodnil oprávnenosť tvaru *nič* ako záporného genitívu a aby ukázal, prečo s etymologického stanoviska *ničoho* je zbytočné. Mohol by, pravda, jednoducho povedať, čo by bolo azda najmúdrejšie, že v negatívnom význame dobrá je iba podoba *nič*, a „ničoho“ sa nemá užívať; tu Damborského mýliaci záznam o pôvodnom genitive by žiaci pekne-rúče vynechali a uverili by autorite svojho učiteľa bez nádeje, že kedysi pochopia, prečo úbohý tvar *ničoho* tak ťažko trpí.

Keby sa však pedagog rozhodol pre prvú a neúspešnú možnosť, postupoval by asi takto:

Zámeno *čo* v csl. v nomin. a v akuz. znelo *čъfo* (*čъ+fo*); jeho genitívna podoba bola zaujímavá výnimka v skloňovaní vôbec: staršia forma bola *česo* a mladšia analogická *čъso*, hoci by sa čakalo proti *kogo-čego* (*>čeho*). Okolnosť, že v slovenčine je teraz nom. a akuz. *čo* v češtine *co*, ukazuje, že pri ich výklade nemožno vychádzať od csl. nom. a akuz. *čъto*, ale od genitívu *čъso*, kde po strate jerovej hlásky nastala medzi slovenčinou a češtinou odchýl-

nost. Spoluhlásková skupina *čs* vo forme *čso* prispôsobením zjednodušila sa v slovenčine v *č*, kým v češtine je *co*.

I máme vidieť v nom. a v akuz. nášho opytovacieho zámena genitív, ktorý svojím osobitným tvarom prenikol analogicky najskôr azda do akuzatívu a potom i do nominatívu celkom pochopteľne, keďže tieto dve formy sú rovnaké pri neživotných menách každej paradigmy. Túto mienku podporuje najmä aj okolnosť, že osobitná genitívna podoba *čsso* zatúlala sa i do iných pádov v csl. porov. dat. *česomu*, lok. *česomb*, kde bola pravidelná. (Leskien, Grammatik, str. 137.)

Nech bol tentó pomerne spleťtý vývin akokoľvek odchyľny od terajšieho spôsobu skloňovania vzoru *čo*, ustálil sa, čo načím zdôrazniť, tak pre slovenčinu, že máme teraz súladne v každom páde tvary na *č*, kým v češtine prvý pád má výnimočne *co*. No obidva tieto tvary majú spoločný základ v genitíve *čsso*.

Ak uznáme, že toto zámeno v nom. a v akuz. je pôvodným genitívom, ešte ľahšie dôjdeme k tomuto presvedčeniu pri jeho negatívnom význame; veď zápornosť a genitív sú v slovanských rečiach zákonom. Povedľa *ni-čbŕo*(že) alebo *ničb-že* i tu treba hľadať vývin z *ničso*, hoci najmä druhá forma *ničb-že*, podporuje mienku, že *ničb-(že)* dalo *nič*.

A, prosím, konečne sme došli ta, čo tak ľahúčko a bez ďalšej poznámky uviedol náš gramatikár Damborský! Predpokladal azda, že pedagóg sa utrápi, pokiaľ v pote tvári shrnie toľme poznatkov, že objasní žiakom, prečo má prednosť *nič* pred formou terajšieho vzoru *ničoho*. I ľahko usúdiť, že ani pri svojej úzkostlivej námahe nedosiahne, čo chcel; žiaci i naďalej budú v pomykove, lebo nemožno, aby pochopili, prečo je *nič* genitív, a to favorizovanejši ako gen. zám. *čo*, teda *čoho*.

Múdrejšie bude teda vari vynechať zo stredoškolskej učebnice tento pasus a opraviť slová Damborského; no nie v tom smysle, aby sa užívalo *ničoho*, lebo by sme sa prehrešili proti správne mu úzu, ktorý iba výnimočne dovoľuje užívať *ničoho*. Kde ničoho niet, tam ani smrť neberie. Keď už ničoho-nič nemáte. Boh všetko stvoril z ničoho. (Tvrdý, Slovenský frazeol. slovník, str. 334.) Ale i tu, zdá sa, *ničoho* je oprávnené iba po predložke, lebo má akosi substantívny zástoľ.

JUDr. Fedor Jesenský:

Z ÚRADNEJ SLOVENČINY.

V obežníku krajinského úradu v Bratislave č. 360., uverejnenom v č. 36. Krajinského vestníka, môžeme čítať, že „okresné úrady ... predložili jednacie spisy ku sťažnostiam do rozhodnutí, v ktorých tieto úrady rozhodly s konečnou platnosťou.“

Sloveso *jednať* (a z neho pochodiace slová *jednaťeľ*, *jednací*) ešte vždy straší v slovenčine. Navrhli už miesto neho *pokonávať*

a *rokovať*. Druhé pokladáme za výstižnejšie, a nevieme, prečo sa nepíše *spisy o rokovaní* alebo proste *spisy*.

Tieto spisy sa týkajú „stažnosti, podaných do rozhodnutí“. Tiež nesprávne. *Stažovať sa, odvolávať sa, rekurovať* možno *proti niečomu* a nie „do niečoho“. Veď to neslovensky a zle znej, keď počujete, že sa niekto odvolal „do rozsudku“. Dalo by sa povedať, že niekto *stažuje sa, podáva sťažnosť na niečo*, ale tu sa predložka *na* nevzťahuje na obsah sťažnosti, ale na fórum, ktoré bude o sťažnosti rozhodovať. Na pr. *podáva sťažnosť na Najvyšší správny súd* znamená, že o sťažnosti bude rozhodovať táto ustanovizeň.

Dalej čítame, že „Ministerstvo vnútra vyzvalo krajský úrad k opatreniu, aby jednacie spisy boli okresnými úradmi predkladané na Nss. spôsobom... atď.“ — Keby krajský úrad bol opatrovníkou, patrilo by do jeho pôsobnosti opatrovať, keďže je nie, o veci sa stará a zariaďuje ich. Škoda bolo užiť takéto slová v tejto vete, stačilo napísať: „Ministerstvo vyzvalo krajský úrad, nech sa postará, aby...“

A zasa nová chyba. Prečo úradná slovenčina a čeština tak rada užíva pasívne tvary? Písalo sa už v Slovenskej reči, že je to asi preto, lebo takejto slovenčine nik nerozumie. Prečo majú byť spisy úradmi predkladané, keď úrady môžu spisy predkladať? A preto píšme: Ministerstvo vnútra vyzvalo krajský úrad, nech sa postará, aby okresné úrady predkladali spisy spôsobom... atď.

Aký je to spôsob? Dozvieme sa, že v jednom prípade je to „cestou ministerstva vnútra“. O cestách, ktorými pri úradoch a súdoch chodíme, písali sme už v SR. Až tak cítite, že to zaváňa starým „belügyminisztérium útján“. *Prostřednictvím ministerstva* by bolo lepšie a krajšie.

A posledný odsek znej: „na toto znenie sa všetky úrady dôrazne upozorňujú s vyzvaním, aby sa presne dľa nich riadily.“ Zasa zbytočný pasívny tvar, miesto ktorého mohli napísať: Upozorňujem na toto všetky úrady...

Úradná slovenčina veľmi si obľubuje sloveso „riadiť“, ale nie v tom smysle, ktorý mu Slováci dávajú. Slováci, keď sa riadia, tak sa umývajú, obliekajú, prípadne riadia izbu. Slepým prepisovaním z češtiny vznikajú takéto slová: riadiť, riaditeľ, riaditeľňa, riadenie, riadič. Keď Čech niečo „vyřizuje“, Slovák to nemôže „vyriadiť“, ale *vybaviť, vykonať*. Kde Čech povie, že má „soudní řízení“, Slovák nemá „súdne riadenie“, ale *súdne pokračovanie*. A miesto „řidič“ nepovieme „riadič“, ale *vodič*, prípadne *šofér*.

Slovom: na tricatriadkový obežník je tých chýb hodne.

*

V rubrike Straty dozvedáme sa o stratách rozličných listín (na pr. živnostenských oprávnení, dobytčích pasov ap.). Väčšina z nich obsahuje vetu: „pas sa stratil“. Málokde možno čítať, že „majiteľ stratil pas“. Pasívny tvar zakorenil sa do úradnej reči, lebo všetky tieto oznamy končia sa tým, že „pas sa vyhlasuje za

neplatný“. O koľko je krajšie, keď „okresný úrad vyhlasuje pas za neplatný“. Takto je to aj správnejšie, lebo pas nemá tú moc, aby samého seba za neplatný vyhlásil a keby tak aj urobil, nemalo by to právneho významu. Ale okresný úrad tú moc má a preto je správne, keď on bude *pasy za neplatné vyhlasovať*.

*

V inzertnej časti hneď na prvom mieste čítame o „vyhláškach a komisionálnych pokračovaniach“. Slovo komisia znelo pôvodne: commissio ako regio, religio, passio. Preto, keď už tieto cudzie slová užívame, tvorme z nich adjektiva správne: *regiónálny, komisionálny*. Takto je to správne a nieto príčiny, aby sme pri „komisii“ robili výnimku s príponou *-elný*, ktorá má e náležité vo francúzštine, no nie u nás!

Tamže čítame, že podnik bol za všeužitočný *prehlásený*. O tomto slove a jeho význame pisali sme už v SR. Pravidlá slk. pravopisu nepoznajú sloveso „prehlásiť“. V Tvrdeho frazeologickom slovníku ho najdeme, ale v inom význame, keďže ono znamená niekoho hlasom prekričať, niekoho prevýšiť, alebo zmeniť samohlásku. V spomenutom inzeráte nemôže mať ani jeden z týchto významov. Ministerstvo môže podniku priznať nárok na isté výhody, ale potom nech ho za všeužitočný *vyhlási* a nie — *prehlási*.

Ďalej čítame, že „*rozsiah* žiadaných práv je nepatrný“. Prečo osnovateľ užil slova „*rozsiah*“, ktoré slovenčina nepozná? To je také nesprávne poslovenčovanie pri prepisovaní z češtiny ako divák-diviak, potíže-potiaže a pod. Keď obsah, zásah, tak aj *rozsať*. A miesto „*patrný*“ bolo by lepšie „*zrejmy*“.

V nasledujúcom odseku hovorí sa o tom, že bude prevedené miestne šetrenie. O šetrení a jeho nesprávnom používaní viď SR (roč. I., č. 8.). A opäť sa stretávame s pasívnym tvarom, hoci by krajšie znelo: „Úrad vykoná miestnu ohliadku dňa...“

Napokon sa dozvieme o „*dajakých* sťažnostiach“ a „*dajakých* námietkách“. Prečo tu nepoužiť radšej *nejaký* alebo *prípadný*? Slová *dajaký, akýsi* a pod. sú dobré pre beletriu, no v úradnej reči treba užívať jednoznačného slova *nejaký*.

*

Vyhláška č. 370. obsahuje zákaz dovozu kôz, ošípaných, oviec a — „skotu“. Slovo *skot* je také neslovenské, že ho ani v Pravidlách nenajdeme, tým menej u Tvrdeho. Pochybujeme, že by tomuto slovu rozumeli sedliaci po dedinách. Tým mali napísať *rožný statok* — a bola by vec v poriadku. Úmyselne sme napísali, že vyhláška obsahuje zákaz a nie, že zakazuje, lebo minister, ktorý ju podpísal, neoznámil v nej, že „dovoz zakazujem“, ale „dovoz sa zakazuje“.

A na konci vyhlášky stojí: „Týmto pozbýva platnosť vyhláška č. ...“ Predne: na Slovensku sa nič nepozbýva, ale *sťára*, teda aj *vyhláška sťára platnosť*. Ale keď vyhlášku vydali, *začala platiť*. Preto by lepšie bolo bývalo napísať: „Týmto *prestáva platiť vyhláška č. ...*“

A keď sme už pri chorobách dobytká, poznačme ešte, že na str. 748. hovorí Krajinský vestník o červienke „veprov“. V Pravidlách veprov nieto, Tvrdý má len jedného — ale to je vrch Vepor a miesto slova *vepor* radí užívať — kanec, brav. Veď aj v hostincoch dostanete miesto „vepřovej“ — *bravčovinu*.

Spomenutá vyhláška č. 370. je aj inak zaujímavá. Obmedzuje dovoz „paznechtatého“ dobytká z kráľovstva Rumunského. Všimnime si bližšie len slova „paznechtatý“. V obsahu toho čísla Krajinského vestníka, v ktorom je vyhláška uverejnená, najdeme, že vyhláška obmedzuje dovoz „paznehtného“ dobytká. Ak by niekomu boli tieto dva tvary málo, najde na str. 748. i „paznechtný“. Toto je už naozaj dôslednosť!

Na inom mieste dozvieme sa o dvoch cestároch, ktorí „budú daní (prirodzene: pasívny tvar) *na trvalý odpočinok* ku dňu 31. dec. 1933“. Už s tým trvalým odpočinkom je nie všetko v poriadku, lebo Slováci pod trvalým odpočinkom rozumejú odpočinok na cintoríne a tá hádam títo cestári ešte nepatria. Horšie je, že ich dajú do penzie *ku dňu* 31. dec. 1933. Slovák, keď už upotrebí túto predložku, chce ňou vyjadriť cieľ, konečné určenie, na pr. súvaha ku dňu 31. decembru, slávnostné číslo novín k matičným oslavám, dar k narodeninám (hoci by bolo lepšie: na oslavy, na narodeniny). Ale to *k* znamená kratší čas, po ktorom činnosť stráca význam. Lež penzionovanie týmto dňom ešte len začne a bude trvať pravdepodobne do smrti penzistu. Teda: cestári budú v penzii nielen toho dňa, ale aj po ňom. Preto je lepšie povedať, že *úrad penzionuje s platnosťou od... alebo počínajúc dňom* a pod.

*

SR (roč. I., č. 3) písala už o slovese *držať*. U nás, bohužiaľ, stále ešte „držia“ schôdzky, porady, shromaždenia, ba aj smútky. Tak aj okresné zastupiteľstvo námestovské v zasadnutí „vydržíavanom“ dňa 1. dec. 1933 usnieslo sa...“ Nebolo lepšie povedať: „*na zasadnutí*, ktoré bolo *dňa 1. dec. 1933...*“? Ale to je tak, keď ministri „držia“ schôdzky a poslanci reči, prečo by zastupiteľstvá nerobili to isté?

*

Ako málo dbajú úrady a súdy o správnu slovenčinu, o tom svedčia rozličné formulácie. Máme v ruke tlačivo č. 44., ktoré má na sklade Štátna kníhtlačiareň v Košiciach. Je to predvolanie svedka v trestnej veci.

V pravom rohu hore je vytlačené *Čís. jed.* Toto *jed.* je skratka slova *jednacie*. Na jeho nesprávnosť ustavične ukazujeme. Každý úrad má evidenčné čísla spisov, ktoré uvádza v istom *poradí*, preto miesto „číslo jednacie“ lepšie by bolo hovoriť a písať *číslo poradové* a skracovať ho takto: *č. p.*

Podtitul v zátvorke prikazuje, že „predvolanie treba pri dostavení sa preukázať“. Slovenčina nepozná dostavenie sa. Svedok môže prísť alebo neprísť na výsluch. Pripomíname tu naj-

lepšou slovenčinou pisanú právnickú knihu: Krnov Občiansky súdny poriadok. Pri § 296. najdeme záhlavie: Následky, keď svedok nepríde. Teda nie „následky nedostavenia sa“, ako by predvolanie povedalo. A podobne najdeme v § 297. Osp.: Keď svedok podstatne odôvodní, prečo neprišiel — a nie: prečo sa nedostavil.

Text predvolania začína slovami: „Pan... slečna... predvoláva sa týmto.“ Prečo takto neurčite rozprávať? Predvolanie podpísal okresný súd. Prečo teda súd nenapíše: „Okresný súd predvoláva pána... slečnu...?“

V konkrétnom prípade predvolal súd svedka pre „pomluvu“. Toto slovo je — bohužiaľ — veľmi zakorenené, ale to neznačí, že je správne. Poznáme utrhanie, ublíženie na cti. Slováci tak vedia, že niekto ohovára alebo osočuje. Tieto výrazy čakajú, aby rozdielnosť ich pojmov bola presne stanovená.

Svedka volali „k výslechu“. Okrem bohemizmu „výslech“ bežné sú aj tieto synonymá: *vypočúvanie*, *vyočúvanie*, *výsluch*. Citovaná Krnova kniha má *výsluch* a podobne aj Milotov Trestný poriadok. Správne by bolo aj *vypočúvanie*, ale v záujme jednotnosti treba sa rozhodnúť pre tvar *výsluch*.

V nasledujúcej vete najdeme viac chýb: „Nedostaví-li sa svedok a neospravedlní-li nedostavenie sa závažnou príčinou, môže byť vo (l) smysle § 194 tr. p. predvedený, k náhrade spôsobených útrat odsúdený a peňažitým trestom až do šesťsto Kč. trestaný.“

Prečo užívať zbytočného, umelého tvaru „nedostaví-li sa a neospravedlní-li“, keď i krajšie, i správnejšie je: *Ák svedok nepríde a neodôvodní podstatne, prečo neprišiel*. Vyhne sa aj pasívne tvaru, aj dostaveniu sa. A pokračujeme ďalej: môže ho súd podľa § 194. tr. p. (a nie „v smysle“ alebo „vo smysle“) dať predviesť, odsúdiť k náhrade spôsobených útrat a trestať peňažitým trestom až do šesť sto Kčs (a nie šesťsto Kč. ako je v predvolaní).

V poslednom odseku najdeme raz slovo „jazdné“ a tri razy „jazdenka“. Nesprávne slová, zbytočne z češtiny prevzaté: Česká „jízda“ a slovenská „jazda“, hoci rovnaké slová, nemajú rovnaký význam. Slovák jazdí len na koni, ale Čech aj na železnici, ktorú Slovák používa na cestovanie. A v tomto smysle je česká „jízda“ u nás *cesta*, „jazdenka“ *cestovný lístok* a „jazdné“ je *cestovné*.

P. P. Zgúth.

POZNÁMKY O NIEKTORÝCH SPOJKÁCH.

V predposlednom čísle SR bola reč o správnosti predložiek; teraz pokračujem v podobnom snažení o spojkách. Vezmem do ohľadu bez systematického roztriedenia na priradovacie, podradovacie spojky a ich odtienky len tie, ktoré pre správne upotrebovanie i vzhľadom na interpunkciu zaslúžia povšimnutia.

Spojky *a, i*. Keď spojkami *a, i* spájame rovnaké členy vetné (dva podmety, prísudky, predmety...) a priradené vety slučovacie, nepíšeme pred ne čiarku: Bratia *a* sestry nežijú v láske *a* v svornosti. Cti otca *i* matku svoju. Na ten svet som prišiel nahý *a* nahý sa navrátim. Slovan na svojom seje *i* žnie len na svojom. Naproti tomu, keď spojky *a, i* majú význam odporovací alebo stupňovací, často v složení: *a to, a to, a tak, a preto*, píšeme pred nimi čiarku: Hľadal som *ta, a* (= ale) nebolo *ta* doma. Pána mať je neprávosť, *a* (= ale) väčšia byť pánom. Milovať máme každého, *i* nepriateľa. Sneh svieti na holiach, *i* v úbočí, *i* v poli. Nesiem vám novinu, *a to* veľmi dobrú. My chytili sme sa do služby ducha, *a preto* prejsť musíme cestu života trnistú. Keď spojku *a* v odporovacom význame vynecháme, oddelíme vety bodkočiarkou: Človek mieni; Pán Boh mení. Lekár lieči; Boh uzdravuje. Čiarku pred *a* píšeme i v takej vete složenej, v ktorej sme medzi hlavné vety vložili vetu vedľajšiu: Žiak stratil knihu, ktorú si z knižnice vypožičal, *a* nahradil ju novou knihou. Priateľ sľúbil, že ma navštívi, *a* sľub aj splnil.

Spojka *aj*. Popri spojke *i* v tom istom význame upotrebuje sa i spojka *aj*, ale prednosť má spojka *i*. Niektorí spisovatelia dôsledne vyhýbajú spojke *aj* a snažia sa vykoreniť ju zo spisby. Ale živý jazyk, najmä pre ľubozvučnosť, sa tomu spiera. Slovenské ucho ťažko znesie na pr. vetu: *I* my *i* vy cítili sme tichý žal na srdci. V takých vetách sa vari lepšie hodí *aj* namiesto *i*: *Aj* my *aj* vy cítili sme... Podobne i pre ľubozvuk nehodí sa spojka *i* v slovách, z ktorých aspoň druhé začína sa samohláskou, a to-bôž vtedy, keď sa prvé končí a druhé začína samohláskou: Ján *i* Ondrej sú bratia. Tvoja matka *i* otec boli *i* u nás. Správnejšie: Ján *aj* Ondrej sú bratia. Tvoja matka *aj* otec boli *aj* u nás. Tak žiada to ľubozvučnosť. Ale nech o tom povedia svoju mienku povolani. Ani pred spojkou *aj* nepíšeme čiarku.

Spojka *alebo*. V slovách spojených spojkou *alebo* nepíšeme čiarku: Rodič dožije sa z deti radosti *alebo* žiaľu. Rozdiel je vo vetách. Pred spojkou *alebo* býva čiarka, keď spojenie značí výraznú protivu: Budem písať, *alebo* pridem sám. Ináče: Budem písať *alebo* pridem. Často nesprávne zamieňa sa odporovacia spojka *alebo* spojkou *lebo*, ktorá udáva príčinu: Dupni nohou, zastaň seba umom *lebo* pästou! (Básnická voľnosť!) Správne: *alebo* pästou.

Dvojité spojky *alebo-alebo, buď-buď*. Dvojité spojky majú sa vo vetách opakovať. Keď v jednej *alebo*, i v druhej *alebo*. Tak i *buď-buď*. *Buď* mi vrátiš dlžobu, *alebo* *ta* zažalujem. Správne: *Álebo* (buď) mi vrátiš dlžobu, *alebo* (buď) *ta* zažalujem.

Spojka *tiež*. Významom sa rovná spojke *i* (*aj*). Spojkou *tiež* nemáme začínať vetu: *Tiež* ja som tam bol. Správne: Ja som tiež tam bol. *I* ja som tam bol.

Spojkou *ale* začíname vždy vetu, nesmie byť teda za prvým jej slovom: On *ale* neprišiel, hoci som ho volal. Správne: *Ále* on

neprišiel, hoci som ho volal. Za prvým slovom vety spojku *ale* možno písať iba po citoslovci: Ej, ale som mu dal...!

Spojky *ani-ani*, *či*. Pred nimi býva čiarka, keď nasleduje celá veta alebo v smysle *dôraznom*: *Áni* neoriem, *ani* nesejem. Prídeš k nám, *či* nie? Ale bez čiarky: Nenašiel som *ani* otca *ani* brata.

Spojky *ako*, *než*. Pred spojkami porovnávacími *ako*, *než* kladie sa čiarka, keď nasleduje celá veta: Statočný človek tak hovorí, *ako* myslí. On je lepší, *než* sme si mysleli. Ale: Ty si *ako* môj brat. Lepšia ctnostná chudoba *než* hriechne bohatstvo. Miesto spojky *ako* nehovorme *čo*, Hviezdoslav *čo* básnik získal si slávne meno. Správne: Hviezdoslav *ako* básnik získal si slávne meno. Vyhybajme spojke *nežli*, aby sa pri slovesách neujala spojka *-li* miesto spojky *ak*: Pôjdeš-li, pôjdem i ja. Správne: *Ak* pôjdeš, pôjdem i ja. Dajme teda prednosť spojke *než*. Pred spojkou *ako*, keď niečo vypočítujeme, kladie sa čiarka: V slovenčine máme deväťoraké slová, *ako*, podstatné meno, prídavné meno, zámeno atď.

Spojky *keďže*, *lebo*. Obidve sa upotrebujú miesto neslovenskej spojky *ponevác*, a to na začiatku vety *keďže*, v prostriedku *lebo*: *Ponevác* sa neučil, musel prepadnúť. Správne: *Keďže* sa neučil, musel prepadnúť. Alebo: Musel prepadnúť, *ponevác* sa neučil. Správne: Musel prepadnúť, *lebo* sa neučil. Vo význame spojky *keďže* ujíma sa i spojka *pretože*: *Pretože* sa neučil, musel prepadnúť.

Spojky *keď*, *kedy*. Obidve sú časové, ale každá má inakšiu funkciu. Preto spojkou *keď* neslobodno zamieňať spojkou *kedy*, Kristus sa narodil, *kedy* panoval cisár August. Správne: ... *keď* panoval cisár August. Spojkou *keď* odpovedáme oznamovacou vetou na otázku *kedy*, vyslovenú vetou opytovacou: Matka sa teší (*kedy?*), *keď* jej z diaľe dávno ždaný vráti sa synček v zdraví. Spojkou *kedy* sa spytujeme alebo niečo si žiadame, teda opytovacou alebo žiadacou vetou: *Kedy* sa narodil prezident Masaryk? Keby som ja vedela, *kedy* bude nedeľa!

Spojky *keď*, *až*. I tieto spojky sa zavše nesprávne zamieňajú: Až budem zdravý, pôjdem cestovať. Správne: *Keď* budem zdravý, pôjdem cestovať. Ale: Pracoval som, *až* som sa spotil. Alebo: Ustal som *až* do úmoru. A hybaj skočí doprostred kola, *až* zem pod ním podunieva.

Spojka *aby*, *žeby*. Spojka *aby* býva vo vete predmetnej, ktorá obsahuje nepriamy rozkaz vety hlavnej: Kollár riekol, *aby* každý pracoval s chuťou usilovnou na národa roli dedičnej. Môže mať, pravda, aj inú funkciu, na pr. vety príslovkovej: Tak žíme, *aby* bolo chleba i neba. Ale miesto spojky *aby* počuť často, najmä v reči ľudu, i spojkou *žeby*, ktorá, hoci zamlčovaná, vniká i do spisby: Otec naložil deťom, *žeby* (= *aby*) neodchádzaly z domu. Spojka *žeby* píše sa teda správne ako jedno slovo. Naproti tomu ako jedno slovo píše sa nesprávne v složení *že s podmieňovacím*

spôsobom slovesa: Myslím, *žeby* dobre bolo nadobudnúť si za mladi skúseností pre život. Správne: Myslím, *že by* dobre bolo... Poučenie z toho: spojku *žeby* píšme ako jedno slovo, keď značí *aby*, spojku *že s podmienovacím spôsobom* slovesa osobite ako dve slová.

Spojka *že*. Spojkou *že* spájame vedľajšie vety v rozdielnom význame s hlavnou vetou. Veľmi zle sa užíva vplyvom maďarčiny v takomto znení: Povedal som ti, *že* aby si ma takou rečou nehneval. Správne: Povedal som ti, *aby* si ma takou rečou nehneval. Spojka *že* nemá tu miesta ani preto, že dvoma spojkami (*že, aby*) nemožno spájať hlavnú vetu s vedľajšou. To je hungarizmus, ktorému treba dôsledne vyhýbať.

NOVÉ KNIHY.

ANGARA. Sbiierka básní Jána R. Poničana. Vydal Dav v Bratislave r. 1934. Strán 31. Brošované po 10 Kčs.

Nie je našou starostou zhodnotiť obsahovú stránku novej sbierky Poničanovej, ale radi by sme upozornili na niektoré veci, týkajúce sa spisovnej slovenčiny.

Básnik, ktorý roku 1923-ho spieval:

Zpod Poľany idem, prinášam nové spevy,
nepoznajú takých Poľany chlapi, devy...

teraz neusiluje sa len tvoriť sociálnu poeziu slovenskú, teda neprináša len nové spevy, ale stáva sa aj tvorcom novej módy v pravopise. A toto je už vec, o ktorej nám treba písať na tomto mieste. Veď básnik Poničan vyhlásil vojnu na život a na smrť nevinným grafickým znakom nášho pravopisu. V tej veci je taký húževnatý, že darmo by si hľadal bodky, čiarky, tým menej veľké písmená v jeho sbierke básní. Z interpunkčných znakov uznáva iba výkričníky, pomlčky a otázniky.

Nuž áno, aj to bola pred rokmi móda nepísať nič veľkým začiatočným písmenom, neklásť čiarky medzi vetné celky, nenaznačovať koniec viet. Síce táto móda nesúvisí so sociálnym pokrokom, no Poničan ju prijal istotne preto, aby svojím spôsobom zademonštroval proti zastaralým zvyklostiam. Vedeli by sme pochopiť Poničana, keby písal verše nesrozumiteľne, kuriózne, čudácke, ktoré aj zaznávaním najdôležitejších znakov pravopisných mali by vzbudiť záujem. Lenže Poničan takého prostriedku nemusí upotrebiť. Veď jeho poezia plyní zväčša veľmi hladko, ba niektoré z jeho veršov sú pekne, harmonicky členené, na príklad básne: Sibírsky kraj, O Angare, O kuzneckstroji, Stávka na poli a i.

Interpunkčné znaky sú na to, aby umožnili lepšie a ľahšie pochopiť napísaný text. Poničan celkom zbytočne kazí dojem čitateľovi, ktorému sa musí priečiť nelogická a nezvyčajná úprava veršov. Dúfame, že v tejto veci Poničan už nebude pokračovať, že sa rozhodne vráti k dobrým a starým zásadám pravopisným.

Ináč najmä so stránky syntaktickej nemožno Poničanovým

veršom temer nič vyčítať, jeho verše sú takmer bez násilnosti v skladbe.

Okrem niekoľkých bežných pravopisných chýb a nedôsledností, ktoré tu nemienime spomenúť, upozorňujeme, že miesto *veťor* (str. 6) má byť *vieťor*, miesto *v pozadí* (10) vari lepšie je *v úzadí*, m. *panenské* (polia 13) má byť *panenské*, priam strašný je genitív pl. aut (20).

Miestami hodne cudzo a neesteticky vyznieva verš (str. 12—13), kde básnik užíva tieto slová: *kapitál, friedny boj, dneprostroj, magnifogorský, sovchozy, kolchozy, kombain, sibkombain* a pod. Na jednu báseň trocha veľa agitačných slov. Veď slová sto ráz počuté na politických schôdkach, všakové heslá a pod. nemajú a nemôžu mať ani trocha básnickej potencie, estetickej hodnoty. Tak sa zdá, že ani jeden slovenský básnik nemal by šťastie, keby do jedinej básne vložil na príklad takéto slová: *tarify, devalvácia, autonómia, martinská deklarácia, pauperizácia Slovenska, populácia* a pod. No a práve tak je to s tými dneprostrojmi, sovchozmi atď.

Verše, v ktorých sa autor vyhol banálnym slovám, verše, ktoré vyvierajú z ľudského citu básnikovho, sú najlepšie v celej zbierke. Poničanovej poezii by len osožilo, keby bola úplne očistená od agitačnej terminologie. Veď dobre možno napísať sociálny román bez terminologie socialistickej a možno tvoriť i verše silného sociálneho zafarbenia a nespomínať dneprostroje a sovchozy.

H. B.

FRÁTER JOHANNES. Napísal Joz. Bránecký. Vyšlo v Trnave 1929. Vydanie Spolku sv. Vojtecha.

Bránecký patrí medzi spisovateľov, píšucich pre ľud, preto jeho reč je jednoduchá, jasná, ale predsa možno najst u neho niektoré jazykové chyby, najmä v skladbe. Vzali sme si najlepší jeho román a upozorníme na niektoré markantnejšie prípady rečovej nesprávnosti.

Takto začína odsek: *Vlastne* má im byť povďačný 10 m. má im byť vlastne povďačný (*vlastne* v riadnom oznamovacom spôsobe nemôže stáť na začiatku vety, tým menej odseku); *stojacieho* 14 m. *stojaceho*; *najradšie*, *dojacie* 18 m. *najradšej*, *dojace*; bolo vidieť na *jeho* tvári, že sa odohráva ťažký boj v *jeho* duši 24 m. bolo mu vidieť na tvári, že sa v jeho duši odohráva ťažký boj; či ty nevieš príčiny 40 m. nevieš príčinu; Nikto nevyrušoval *ich* nočného pokoja 107 m. *ich* nočný pokoj; keď Helenka bola už *mimo nebezpečenstva* 179 m. von z nebezpečenstva, ešte lepšie: keď jej už hrozilo nebezpečenstvo; Rozlúčivši sa s pánom Lipským, vrátili sa všetky tri 183 m. keď sa rozlúčily (priechodníky min. činné sú pre spisovnú slovenčinu nesmyselnou prifažou); *znali* jeho nešťastie 229 m. poznali; výborne *znal* byliny 253 m. poznal; *všetku* 255, *samá* 257, m. *všetku*, *sama*; aby sa obdivoval 260 m. aby obdivoval a iné.

Ale aj z týchto málo príkladov vidno, ako je ťažko v slo-

venčine, najmä dnešnej, najst knihu bez závad a hrubších porúch jazykových. Naše výčitky majú poukázať na ne, aby si toho všimnul sám autor a venoval svojim rukopisom viac pozornosti, a nakladateľstvá, aby si dali dôkladne prezrieť nielen nové knihy, ale aj nové vydania starších spisov. Je jasné, že každá kniha mala by sa zrevidovať s jazykovej stránky predtým, než sa dá do tlače.

R. U.

Ludovít Novák.

FONOLOGIA A ŠTÚDIUM SLOVENČINY.

II. Synchronická charakteristika slovenčiny, najmä spisovnej.

Spisovnú slovenčinu môžeme s typologického stanoviska charakterizovať ako jazyk pomerne jednoduchý a pravidelný. Spisovná čeština zas je pomerne viacej složitá a menej pravidelná. Tak na pr. v morfológii (v časovaní a v skloňovaní) má spisovná slovenčina paradigmy, základné ohýbacie vzory, oveľa viacej vyrovnané a zjednodušené ako čeština. Nejde tu iba o nepatrný výskyt morfológických alternácií (ako *n/n žena-žeňe, dl/d vedú-vediem* ap.), keďže slovenčina ich v svojom historickom vývine takmer úplne eliminovala oproti konzervatívnejšej češtine, ale aj o väčší synkretizmus (splývanie) rozličných deklináčnych a konjugačných typov, o čiastočné eliminovanie rodových rozdielov v množnom čísle, o dôslednejšie prevedenie systému osobných a životných proti neživotným, o zjednodušenie sústavy pádovej (strata vokativu ako produktívneho, živého člena pádovej sústavy), o väčšie obmedzenie nepravidelných, resp. osihotených, historicky archaických typov atď., atď. Lež nie je našou úlohou, zaoberať sa touto otázkou podrobnejšie na tomto mieste, kde nám ide predovšetkým o fonologickú charakteristiku slovenčiny. Chceli sme tým iba poukázať na to, že tú pomernú jednoduchosť a pravidelnosť, ktorú nachodíme v každom pláne slovenčiny, najdeme aj v pláne jej fonologickej štruktúry.

V úvodnej časti boli sme povedali, že fonologia priniesla aj nové rozlišovanie foném a variantov. Pokým ostávame v tomže štýle jazyka, môžeme hovoriť o variante kombinatórnom či fakultatívnom, ak vstúpime do iného štýlu, aj o variante štylistickom. Príklady slovenské nám vec osvetlia bližšie.

Slovák, hovoriaci spisovne alebo nárečove, ak neštudoval náhodou vedecky fonetiku, nevie, že vyslovuje dvojaké *n* v slo-

vk2
vách *tenfo* a *tenký*. Kým v prvom prípade tvorí sa *n* v predu v ústach, tamže a rovnako ako *d* (lenže s nosovou rezonanciou), v druhom prípade ide o *n* artikulované v zadu, tam, kde tvoríme *g* (toto *n*, označované *n*, je teda vlastne nazálne *g*). Pretože v slovenčine, ako v češtine, maďarčine, taliančine a inde, *n* nachodí sa iba pred *k*, *g*, kde zas nemôže stáť *n*, obidve tieto hlásky splývajú v povedomí hovoriacich v jedinú fonému ako jej kombinatórne, mimofonologické varianty. Nemohli by sme povedať, že slovenské ucho je asi málo citlivé pre túto malú dištinkciu, ani že akustický rozdiel je príliš nepatrný a nie je preto schopný stať sa vedomým v jazykovom povedomí, veď máme jazyky, v ktorých hovoriaci ľahko, ba hravo rozoznajú tieto dve hlásky, hoci sa artikulujú zhruba rovnako ako v slovenčine a hoci ich akustický efekt je ten istý. Keď sa pýtame, čo je toho príčinou, vidíme, že to nie je relatívne väčšie sluchové nadanie príslušného národa alebo iného jazykového kolektíva, ale prosto fakt, že v príslušnom jazyku protiklad *n* — *n* je fonologický, t. j. rozlišuje alebo významy slov alebo kategórie či iné útvary morfológické (tak na pr. anglické *sín* — (*sing* =) *sin*, *kin* — (*king* =) *kin* a podobne, hoci štruktúrne ináč, v nemčine, finčine a inde). Fonologický systém sám teda núti hovoriaceho počúvať rozdiely, ktoré majú pre jazyk význam, a dovoľuje zanedbávať tie, čo v systéme využité funkčne nie sú. Pretože v slovenčine a v mnohých iných jazykoch protiklad *n* — *n* nie je zapriahnutý do služieb jazyka, hovoriaci a počúvajúci o nich ani nevie.

boh
= 12
hi
= 12
Podobným protikladom je u nás znelé a neznelé *ch* (hlasné *ɣ* a nehlasné *χ*), pretože vo fonológii slovnej, teda v izolovanom slove, vôbec neprichodí a je možné iba na hraniciach dvoch slov, za sebou nasledujúcich vo vetnom takte (na pr. *boz so* ňedopustí; ale: *boj si* dal).

Zo systému samohláskových foném stačí spomenúť na pr. dva odtienky *i*: jeden (*i*) o niečo otvorenejší a menej napätý (t. j. tvorený ďalej od tvrdého podnebia a s malým svalovým napätím jazyka) a druhý (*ĩ*) o niečo viac zatvorený a napätý. Keďže obidve hlásky sa normálne nevyskytujú v tejže pozícii (na pr. po mäkkých *d*, *f*, *ň*, *l* či *j* máme zväčša *ĩ* a nie *i* a pod.), tvoria dovedna jedinú fonému *i*.

Ale treba zdôrazniť, že všetky mimofonologické varianty nie sú rovnako nesamostatné vo fonologických systémoch. Tak po-

vedzme u nás fonéma *ʋ* realizuje sa foneticky pred samohláskou a po spoluhláske ako pernozubné *ʋ*, v ostatných polohách ako bilabiálne *ɸ* (porovn. *voda, slovo, tvoj — praɸda, braɸɸ, ženɸ*). Ale pretože fonéma *ʋ* sa takto nemení ani pred neznelými, ani na konci slova v *-f-* alebo inú neznelú ako v češtine alebo v nestredoslovenských dialektoch (*pravda — křřřka, brařřř, slřřřka, ženřř*), vymyká sa do istej miery kombinačne štrukturálnym zákonom slovenčiny, môže vstupovať čiastočne do jazykového povedomia alebo je v ňom dvojica *ʋ—ɸ* aspoň menej skrytá ako povedzme *χ—γ, i—j, n—ɳ* ap. Podobne na pr. v ruštine, ako sme už minulý raz spomenuli, *i* proti *ɨ* je pomerne samostatnejším variantom ako *ā* proti *a*, prednejšie *e* proti zadnejšiemu *e*, *ō* proti *o*, *ū* proti *u*, pretože, kým u väčšiny foném na začiatku slova prichodí iba zadný, základný variant (*a, o, e* zadnejšie = *ə, u*), u *i*-ovej fonémy je to naopak základný variant predný *i* (*y* neprichodí nikdy na absolútnom začiatku slova, môže stáť iba po tvrdej spoluhláske). Pre toto zvláštne postavenie môže si ho Rus ľahšie uvedomiť, ako protiklady *a — ā, o — ō, u — ū, ə — e*.

Iný druh variantov sú t. zv. varianty fakultatívne, ktoré sa môžu zmenšovať alebo u toho istého individua alebo u individuí rôznych.

V spisovnej slovenčine *ʃ, ʄ* artikulujú sa alebo podobne ako v češtine (teda celkom palatálne), alebo menej palatálne, zato však so slabou tendenciou k asibilácii (blížia sa k mäkkým *č, ž = ʃʒ*). Tieto dve výslovnosti predstavujú iba dva fakultatívne varianty tejže fonémy, pretože sa môžu zameňovať bez všetkého nebezpečenstva nedorozumenia u tohože individua, alebo môžu byť u jedného, ale u druhého sa nevyskytujú. Podobne je fakultatívnym variantickým zamieňaním *j* a *ʃ*, až skoro *i*, v dvojhláskach *ia, ie, iu* (*božia, viera, znameniu*).

Ďalej treba rozoznávať štylistické variácie. Spisovná slovenčina nepozná, ako o tom budeme hovoriť ešte vyššie, fonologickú kategóriu zmäkčených (na pr. *ś, ź, ć, k', p'* ap.). Práve pre toto a pretože mäkké typu *k', g'* prichodia iba riedko a slabo palatalizované ako kombinátorne varianty (*oko — vek'i*), stojí kategória zmäkčených k dispozícii iným, expresívnym štýlom jazyka. Preto podľa zákona kontrastu môže táto zmäkčená výslovnosť dobre fungovať v štýle emocionálnom, t. j. citove zafarbenom (na pr. pri vysmievaní, pri maznaní sa s deťmi, v interjekciách a pod.).

Pre literárnu slovenčinu a pre väčšinu nárečí je teda táto výslovnosť iba štylistickou variáciou a zmäknené spoluhlásky teda iba štylistickými variantmi a nie samostatnými fonémami, charakterizujúcimi intelektuálny, neemfatický slovný inventár.

Z variantov mimofonologických hodno spomenúť ešte rad variantov sprievodných. Sú to také varianty, ktoré pravidelne sprevádzajú isté fonologické protiklady. Ako ešte uvidíme, u nás je protiklad $f - d$, $p - b$, $k - g$ ap. fonologický. Ale fonologickú hodnotu má iba protiklad neznlosti (nehlasnosti) proti znlosti (hlasnosti; hlasivky v hrdle sa totiž chvejú a podfarbujú spoluhláskový šum tónom, ktorý u neznelých chýbuje). Pri tom rozdiel silnejšej a prednejšej artikulácie u neznelých proti slabšej a zadnejšej artikulácii u zných je iba mimofonologickou variáciou sprievodnou, ktorej akustický efekt zosiluje protiklad zných a neznelých a s ním úplne splyva, takže hovoriaci si ho osobitne, separátne uvedomovať ani nemôže.

Toľkoto aspoň stručne o rozdiel medzi fonémou a variantom foném!

Druhou novotou fonologie, ako sme už raz boli na to pokázali, je rozdiel medzi fonémami korelovanými a fonémami disjunktívnymi. Kým disjunktívne fonémy sú v systéme nepárové, fonémy korelované sú vždy párové a musí ich byť v systéme jazyka aspoň štvoro. Teda len dva páry rovnakých protikladov môžu umožniť systémovú prítomnosť korelácie. So stanoviska hovoriacich iba koexistencia, súčasné jestvovanie rovnakých protikladov môže v jazykovom povedomí zdôrazniť rozdielny znak, t. zv. fonologický korelačný príznak, ktorým sa páry dvojíc od seba vzájomne rozlišujú. Ale treba pritom zdôrazniť, že nie hocijaký protiklad dvoj párový alebo viacpárový môže byť pokladaný za koreláciu. Musí ísť vždy o protiklady fonologické, teda o opozície párových foném, funkčne významných.

V slovenčine máme viacej korelácii nerovnakého charakteru.

V spoluhláskovom systéme je to jediná korelácia znlostná, ktorá platí pre celý systém, pretože v spisovnej slovenčine niet vôbec nepárovej spoluhláskovej fonémy neznelejšej.

Korelačných párov jesto desať:

$p - b$, $f - v$, $t - d$, $t - d$, $k - g$, $s - z$, $š - ž$, $c - ʒ$ ($= dz$),
 $č - ʒ$ ($= dž$), ch ($= ch$) - h .

Táto korelácia je funkčne zafarbená, t. j. využitá pre rozli-

kovanie v polohách okrem konca slova a okrem polohy pred párovými spoluhláskami (*tá — dá, kosa — koza*). Sú jazyky, kde aj na konci slova môže byť táto korelácia funkčne dôležitá; na pr. v latinčine: *it — id*, v maďarčine: *ősz — őz*, vo francúzštine: *vif — vive* (čítaj *viv*) a pod. Sú zasa iné, kde znelostná korelácia vôbec nejestvuje; na pr. vo finčine.

Je tiež zaujímavé, že do slovenskej znelostnej korelácie je započítaná aj dvojica *x (ch) — h*, hoci *x* je spoluhláska velárna, *h* zasa hrdelná. Lež táto artikulačná diferencia s fonologického stanoviska nič neznamená, pretože protiklad *x — h* je podrobený tým istým štruktúrne fonologickým zákonom ako ostatné znelostné páry (na príklad na konci slova alebo pred neznelou spoluhláskou protiklad neplatí; *box — boha, laxki — lahúčko*) a je tiež funkčne využitý (*sluha — poslúcha, hodiť — xodiť*). Ako sme uviedli vyššie, k *x* má slovenčina príslušnú homorgánnu znelú *v*, ale ona prichodí iba v *s a n d h i* (na hraniciach slov vo vetnom takte) a nemá funkčného významu v slovnej fonológii. Slovák si ju preto neuvedomuje a keby sme ho na vec upozornili, tvrdil by akiste, že vyslovuje *boh bj dal* (a nie *boj bj dal*). Ostatné spoluhláskové fonémy, ako sme už hovorili, sú disjunktívne, ale znelé (tak je v slovenčine na pr. iba *n, m* znelé, ale nie je nikdy *n, m* neznelé). V češtine oproti tomu sú aj nekorelatívne spoluhláskové fonémy neznelé, na pr. *c, č*; podobne vo východnej slovenčine na pr. *x*. Keď si odmyslíme dvojitosť protikladov typu *p — b*, čiže keď abstrahujeme od znelosti a neznelosti, môžeme povedať, že *p s b, t s d* atď. tvoria vždy jedinú archifonému. Ale v počte týchto archifoném spisovná slovenčina nelíši sa od spisovnej češtiny ani od mnohých iných slovenských nárečí.

Spoluhláskový systém môže byť charakterizovaný rôznymi inými koreláciami. Na pr. koreláciou *~krátkosť — dĺžka~* spoluhláskových foném (t. zv. kvantitatívna korelácia). Má ju na pr. maďarčina (*kelet — kellet*), finčina (*muta — muffa*), taliančina (*tropo — troppo*), mala ju aj latinčina (*gemō — gemmō*). Spisovnej slovenčine aj češtine je táto korelácia úplne cudzia. Aj keď na pr. slovo *rozsadiť* by sa čítalo fakultatívne ako *ros-sadiť* alebo *každodenný* ako *každodeňi*, predsa by tým ešte nevznikla kvantitatívna korelácia, pretože by vždy išlo o *ss* či *š, nn* či *n* ap., ktoré sa fonologicky rozkladá a vo vedomí disociuje v dvojce za sebou nasledujúcich *s + s, n + n* ap., keďže je

medzi nimi morfémičský šev (hranica medzi predponou a koreňom, medzi kmeňom a koncovkou a pod.).

Ale musíme zdôrazniť, že táto zaujímavá korelácia je známa časti západných nárečí, najmä trenčianskych a nitrianskych. Tam sú protiklady: *vili* (veniec) — *villi* (vidly); *pane* (vokativ od pán) *panne* (padne); *nese* — *masso*, *piše* — *kašša*; *offál*, *žltí*, *brcco* a pod.

V iných jazykoch zasa máme koreláciu mäkkostnú: ~mäkkost — tvrdost~ konzonantických foném. Tak na príklad v poľštine, ruštine, východnej bulharčine, írčine, mordvinčine atď. Tejto korelácie ani v spisovnej češtine ani v spisovnej slovenčine niet. Majú síce obidva jazyky protiklady *n* — *ň*, *t* — *ť*, *d* — *ď*, slovenčina ešte *l* — *ľ*, ale tieto dvojice sú iba disjunktívne, hoci sú v školských gramatikách proti sebe stavané ako „tvrdé“ proti „mäkkým“. Nehľadiac na grafický problém *i* — *y*, ktorý nevyhnutne vynútil toto rozlišovanie spolu s rozdielom rodov, *n* proti *ň*, *t* proti *ť* ap. nie sú takými vzdialenými disjunktívnymi fonémami, ako povedzme *n* proti *p*, *t* proti *r* a pod. Príčinou toho je, že všetky štyri dvojice (v češtine tri) figurujú v alternáciách morfológických (*n/ň*, *t/ť*, *d/ď*, *l/ľ*: *stena* — na *steňe*, *sväti* — *sväťe*, *kladú* — *kladíem*, *stuol* — na *stole*. No keby bola v týchto jazykoch ešte, povedzme, aspoň jedna zo sérií *p* — *p'*, *b* — *b'* atď. alebo *k* — *k'*, *g* — *g'*..., *s* — *š*, *z* — *ž*, *č* — *č'*, *ž* — *ž'*..., bolo by možné hovoriť o korelácii mäkkostnej, pretože prítomnosť dvoch rozličných artikulačných sérií, kde každá dvojica líši sa práve prítomnosťou a neprítomnosťou mäkkostného korelačného príznaku, stačila by na to, aby dvojice vytvorily korelačnú sústavu. Hoci šumy rozličných artikulačných sérií sú akusticky tiež rozličného rázu, korelačný príznak, totiž vyšší tónový podklad u mäkkých proti nižšiemu u tvrdých, je pre nich spoločný a práve preto môže byť tento príznak vyabstrahovaný, rozoznaný na úzadí rozličných zvukových odtieňov a môže byť využitý pre rozlišovanie významov. Pritom by *ň*, *ď*, *ť*, *ľ* mohli ostať celkom dobre úplne palatálnymi, ako sú v češtine, alebo o niečo menej, ako sú v slovenčine, a nemusely by sa zmeniť nevyhnutne v *ň*, *ď'*, *ť'*, *ľ'* palatalizované.

Tak je to aj vo východoslovenských nárečiach, kde je aspoň séria *s* — *š*, *z* — *ž*, niekde aj *c* — *č*, popri *l* — *ľ*, *n* — *ň* (*t* a *d* boly daly *c* a *ž*). Tuná je teda aj mäkkostná korelácia, hoci obmedzená na veľmi málo párov (*niebo*, *kraľ*, *šeno*, *žíma*, *vžau* ap.).

Podobná situácia je u nás ešte iba v lašských nárečiach sliezskych. Inde mäkkostnej korelácie spoluhláskovej niet.

Celkove možno označiť fonologický systém konzonantický v slovenčine ako pomerne jednoduchý nielen pokým ide o fonémický repetoár samý, ale aj o sústavu korelačnú. Treba tiež zdôrazniť pomerne malý počet kombinatórnych variantov. Sú jazyky, kde je opak pravdou. Tak rozličné kavkazské jazyky majú zároveň celý rad konzonantických korelácií (mäkkosť — tvrdosť, svetlosť — temnosť, aspirovanosť — neaspirovanosť ap.); španielčina je zasa charakterizovaná pomerne malým počtom foném konzonantických, ale väčšina foném má až tri kombinátorne varianty atď. Slovenčina je tu teda asi uprostred medzi najsložitějšími a najjednoduchšími konzonantickými systémami jazykov sveta.

Pokým ide o systém vokálny, možno tvrdiť o ňom to isté. Vyznačuje sa dvoma koreláciami nerovnakého rázu: 1. koreláciou ~mäkkosť — tvrdosť~ a 2. koreláciou ~krátkosť — dĺžka~ samohlások.

Samohlásky *a, o, u* stoja proti *ä, e, i* ako zadné proti predným, akusticky ako tvrdé proti mäkkým. Je to podobný protiklad ako u spoluhlások, teda predovšetkým protiklad tónový: *ä, e, i* majú vysoký, *a, o, u* nízky tón. Protiklad labializácia — nelabializácia, akusticky temnosť — svetlosť nie je fonologicky samostatný, pretože platí iba pre *u — i* a *o — e*, ale už nie pre *a — ä*. V tých nárečiach stredoslovenských, kde je iba *a* a kde teda *ä* chýba, je situácia iná, podobná situácii v spisovnej češtine: tam je *a* neutrálne, lež *o* a *u* sú kladené proti *e* a *i* ako temno-tvrdé proti svetlo-mäkkým. Obidve tieto diferenciačné vlastnosti sú teda nerozlučne spojené vo vedomí hovoriacich a nemôžu byť preto osve vnímané ani pozorované. V ruštine zasa je iba protiklad temnosť — svetlosť fonologický, keďže protiklad tvrdosť — mäkkosť fonologicky neexistuje (ako sme už vyššie uviedli, protikladané dvojice *a — ä, o — ö, ə — e, u — ü, y — i* nie sú tam ani tak pevné ako v iných jazykoch a sú iba kombinátornými variantmi foném *a, o, e, u, i*). Skrátka slovenský systém je štvoruholníkový, proti tomu český a ruský trojuholníkový:

<i>a</i>	<i>ä</i>	proti:	<i>a</i>
<i>o</i>	<i>e</i>		<i>o e</i>
<i>u</i>	<i>i</i>		<i>u i</i>

Hoci fonéma *ǣ* je veľmi riedka (fonologicky povedané: jej funkčné zaťaženie je pomerne veľmi malé) a hoci kombinačne štruktúralne *ǣ* je obmedzené na susedstvo po perných či pernozubných (*p, b, m, v*), predsa má prvotriednu dôležitosť pre systém samý, ktorému zaisťuje celkom osobitnú štruktúru.

V prvej časti našej štúdie hovorili sme už o štruktúrálnych zákonoch fonologických aspoň všeobecne. Teraz môžeme uviesť zo slovenčiny konkrétny príklad: keďže je v nej mäkkosťná korelácia vokalicá, nemôže byť v nej zároveň tá istá korelácia v konzonantickom systéme, nakoľko sú obidve korelácie inkompatibilné. Preto v ruštine, kde je mäkkosťná korelácia v konzonantizme, nemôže byť ~mäkkosť — tvrdosť~ fonologicky významná vo vokalizme.

Druhá korelácia v spisovnej slovenčine aj češtine je korelácia kvantitatívna: ~krátkosť — dĺžka~ vokalicých foném. Tak: *a — á, u — ú, i — í* atď. Rozdiel v trvaní splňuje protiklad jednomorovej fonémy proti dvojmorovej. Preto je fonologicky dôležitá iba relatívna dĺžka, ale nie dĺžka absolútna (tak na pr. dlhé *í* môže byť kratšie ako krátke *a*, ale hlavná vec je, že predsa *i* také krátke *í* je kratšie ako *í* dlhé).

V domácom, t. j. pôvodnom (z praslovančiny zdedenom alebo aj najskôr úplne aklimatizovanom cudzom) intelektuálnom inventári slovenskom fonémy *e, o, ǣ* nemajú dlhých párových foném *é, ó, ǣ*. Dnes síce *é* je pribraté do deklináčnych koncoviek adjektívnych, hoci v obmedzenej miere (*dobré, dobrého* atď.), ale v pôvodnej. spisovnej slovenčine štúrovskej pred reformou hodžovskohattalovskou aj za toto *é* bolo *ie* ako v časti nárečí stredoslovenských. Táto reforma nebola šťastná, nakoľko uviedla do spisovnej slovenčiny cudzorodý prvok: *é* a *ó* figurujú iba v cudzom lexikálnom inventári slovenskom (*systém, tón*). Domáci dlhý systém dvojmorových homogénnych foném, vyjmúc koncovky a slovo *dcéra*, skladá sa teda iba z troch vlastných vokalicých foném:

ǣ
ú í.

Ale rozdiel ~krátkosť — dĺžka~ vokalicých foném neplatí pre všetky polohy slova. Pre tak zv. rytmický zákon (vokálnu bilanciáciu) existuje v slovenčine po slabike s dlhým vokálom slabika s neutralizačným bodom pre dĺžky (*dobrá — krátka*). Je to niečo podobného ako v prípade spoluhlások neutralizačné miesto pred

neznelou a na konci slova. Ale pretože hovoriaci spisovnou slovenčinou má v svojom jazykovom povedomí korelačné protiklady ~znelosť — neznelosť~ a ~dĺžka — krátkosť~, môže do značnej miery identifikovať príslušné neznelé v neutralizačných bodoch so svojimi neznelými v iných polohách, práve tak ako krátke (po slabike dlhej skrátene) môže identifikovať s krátkymi samostatnými. Ide teda v týchto prípadoch o morfológické alternácie, ale o menej samostatné, pretože závislé od fonologickej štruktúry slova, resp. jeho častí, morfém (predložkových, korenných, resp. kmeňových a koncovkových).

Vôbec je charakteristické pre slovenskú morfonológiu, t. j. tú časť fonológie, ktorá skúma morfológické využitie fonologických protikladov, že skutočná, úplne samostatná koncovková alternácia čiže morfonéma tu v systéme časovacom vôbec neexistuje, v sústave skloňovacom iba celkom izolovane (*tlí : kosť — kosť*). Ináč sú teda všetky koncovkové alternácie typu kvantitatívneho (bez zmeny timbru, t. j. pri zachovaní samohlásky) nesamostatné, t. j. závislé, kombinatórne.

To isté platí o dvojhláskach, t. j. o spojeniach dvoch samohláskových foném v jedinej slabike, vo vnútri jedinej morfémy. Zo štruktúry jazyka plynie, že tieto dvojhlásky platia za slabičné dĺžky, ktoré nemôžu stáť po predchádzajúcej slabike dlhej. Kým tak v slabike maximálneho fonémického rozlišovania pre fonologické dĺžky môže stáť *ia, ie, iu, uo* ako *á, í, ú, é*, v slabike po predchádzajúcej dĺžke, t. j. v pozícii neutralizácie pre kvantitu, môže stáť iba *a, e, u, o*. Teda koncovkové morfémy nepoznajú vôbec ani samostatných, nezávislých alternácií typu *ia/a, ie/e, iu/u, uo/o*. Tieto alternácie vyskytujú sa samostatne, nezávisle od kvantity predchádzajúcich slov iba v morfédoch korenných, či už pri flexii, či už pri tvorení slovných kategórií.

Z týchto *uo/o* po odstránení *dobruo — krásno* reformou hodžovskohattalovskou nenachodí sa vôbec ako závislá alternácia v koncovkách (dnes je iba *dobré, božie — krásne, svieže*). Ale zato ako nezávislá alternácia je *uo/o* jediná využitá hojnejšie pri flexii v koreňoch, *ie/e, ia/a* zasa oveľa menej (*kuoň, pís. kôň — koňa, muoj, pís. môj — mojeho, muožem, pís. môžem — mohol, žena — žien, mesťo — miest, vediem — viesť, čas — do tých čias, frasiem — friasť a pod.*). Zato všetky alternácie historicky vklad-

ných vokálov (synchronicky, podľa dnešného stavu, alternácie typu $\theta/ie/e$ či $ie/e/\theta$) sú závislé (*matka* — *matiek*, *dievka* — *dievok*).

Nezávislé alternácie *ie/e*, *ia/a*, *uo/o* a alternácia výhradne korenná *ia/ä* striedajú sa podľa rozličných slovných a morfológických kategórii, najmä pri podstatných a prídavných menách a slovesných vidoch (*viera* — *verný*, *dieťa* — *decko*, *žiaľ* — *žalosť*, *čiasťka* — *časť*, *kuoň*, pis. *kôň* — *konský*, *viazaf* — *väzba*, *piaty* — *päť* ap.). Rovnako v kategórii dvojmorových homogénnych (*naučiť* — *náuka*, *kladiem*, *nakladať* — *klásť* ap.).

Pre okolnosť, že rytmickým zákonom bolo veľa pôvodných dĺžok skrátených a že aj pre diftongizáciu niektorých pôvodných dlhých samohlások v dvojhĺasky ($\tilde{a} > ia$, $\tilde{e} > ie$, $\tilde{o} > uo$) bol počet dvojmorových homogénnych dlhých foném veľmi obmedzený, spisovná slovenčina využíva funkčne kvantitatívnu koreláciu oveľa menej ako, povedzme, čeština alebo maďarčina.

Pokým ide o pripomenuté dve korelácie vokalické, totiž o kvantitatívnu a mäkkostnú, všetky slovenské nárečia sa nimi nevyznačujú.

Mäkkostnú koreláciu vokalickú pozná iba malá časť stredoslovenských nárečí, shodných v tomto bode s literárnou slovenčinou. Dve väčšie skupiny periférnych, okrajových stredoslovenských nárečí, t. j. dolnooravských a časť gemerských, uplatňujú uvedenú mäkkostnú koreláciu aj na systém dlhý (nemajú teda iba protiklad $a - \tilde{a}$, ale aj $\acute{a} - \tilde{a}$; na pr. *mäso* — *božá*, *päťok* a pod.).

Ostatné nárečia majú koreláciu timbrovú: $\sim temnotvrdo\acute{s}t - svetlomäkkosť \sim$ (ako v spisovnej češtine). Tam teda *a* je fonéma neutrálna, *o*, *u* s jednej stránky korelujú s *e*, *i* s druhej stránky. Pre všetky tieto nárečia je teda mäkkostná korelácia timbrová úplne cudzia. Preto tiež, keď sa príslušník týchto dialektov naučí hovoriť spisovne a keď sa aj usiluje $\tilde{a}$ ako-tak napodobňovať, ostane mu poňatie mäkkostnej korelácie nedostupným; bude preto ďalej chápať *o*, *e* ako protipostavené proti *e*, *i* v korelácii $\sim temnotvrdo\acute{s}t - svetlomäkkosť \sim$, ktorú nevie disociovat v samostatné korelácie $\sim temnosť - svetlosť \sim$ a $\sim tvrdo\acute{s}t - mäkkosť \sim$; u neho teda *a* ostane vždy fonémou neutrálnou a $\tilde{a}$ cudzorodým, iba, ako sa hovorí, „margirovaným“ prvkom, ktorý fonologicky musí naostatok stotožňovať so svojou fonémou *e* alebo *a*. Preto by nebolo najhoršie nahradiť grafické $\tilde{a}$ alebo úplne grafémou *e*, alebo podľa prípadov grafémami *e*, *a*,

...kom ten, komu je systém s $\tilde{a}$ „vrodenný“, i tak by príslušné e , resp. $\tilde{a}$ mohol chápať a vyslovovať ako $\tilde{a}$. Podobná situácia je v maďarčine, kde časť hovoriacich spisovne rozoznáva presne dvojce foném e (otvorené $e = \varepsilon$ a zatvorené $e = e$ či $\tilde{e}$), kým druhá väčšia časť iba jedinu fonému e (artikulovanú medzi ε a $\tilde{e}$); ale spisovná grafika veľmi ekonomicky píše iba jednu grafému e , do ktorej príslušnú fonologickú hodnotu podľa pozícií vkladajú až sami čitatelia s rozličnými fonologickými systémami v hlavách.

Kým západná slovenčina smerom západovýchodným menej a menej využíva kvantitatívnu koreláciu, čím sa teda blíži postupne slovenčine strednej, ktorá pomerne málo kladie krátke homogénne samohlásky proti dlhým, východná slovenčina zasa kvantitatívnej korelácie vôbec v systéme nemá. Tuná teda nie je zastúpená ani jedna z tých fonologických korelácií, ktoré by sme obrazne mohli nazvať marxisticky koreláciami superštruktúr, pre ktoré podkladom sú elementárnejšie korelácie timbrové.

S hľadiska všeobecných štrukturálnych zákonov bolo možné povedať, že systém východoslovenský by nezniesol ani jednu z tých fonologických superštruktúr, ktoré sú závislé od kvantity. Tak na pr. by nepripustil protiklad stúpavej intonácie proti klesavej v medziach jedinej samohlásky, akú má na pr. srbochorvátština alebo rad jazykov baltských, pretože prítomnosť takejto dvojmorovej korelácie predpokladá psychologicky i logicko-štrukturálne nevyhnutne zároveň podklad samostatnej fonologickej korelácie kvantitatívnej (časove jednomorové — časove dvojmorové).

Práve tak zasa spisovná slovenčina, hoci má splnenú túto podmienku, t. j. že má koreláciu kvantitatívnu, nemôže mať v hraniciach slova fonologický korelačný protiklad výškového prízvuku, aký bol na pr. v starej gréčtine (slabika slova vyslovená vyšším tónom proti slabikám s tónom nižším), pretože ten nevyhnutne predpokladá ako podklad intonačnú, melodickú koreláciu, o ktorej bola reč a ktorá zasa predpokladá, ako sme povedali, koreláciu kvantitatívnu. Spisovná slovenčina môže byť teda s hľadiska fonologických vokálnych nadstavieb charakterizovaná ako prostredne složitá.

To isté sme videli vyššie pri konzonantizme, kde na pr. mäkkostná alebo temnostná superštruktúra u spoluhláskových

foném úplne chýbuje a existuje iba znelostná korelácia v istom smysle elementárnejšia (v systémoch, kde je popri znelostnej korelácii prítomná na pr. ešte korelácia mäkkostná, ako povedzme v ruštine jasnosť, rozdielu vo vyššej tónovej složke u mäkkých proti nižšej u tvrdých v prípade neznelých spoluhláskových foném so slabým tónovým prvkom na úzadí prevažného šumu zvyšuje sa a podporuje silnejšou objektívnou zreteľnosťou týchto tónových protikladov u znelých, kde tónový prvok prevláda nad šumovým podkladom; inými slovami: objektívne menej vyvinutý tónový rozdiel u neznelých, chudobnejších objektívne na tónový prvok, stáva sa subjektívne, t. j. pre jazykové povedomie, vďaka paralelnému, objektívne bohatšie prevádzanému výškove tónovému rozdielu u znelých, rovnako zreteľným a rovnako funkčne využiteľným; mimochodom: stálo by za to určiť preskúmaním všetkých systémov s mäkkostnou koreláciou spoluhláskovou, resp. tiež s koreláciou temnostnou, či neexistuje zákon o nevyhnutnej štrukturálnej koexistencii týchto korelácií s koreláciou znelostnou ako ich elementárnejším fonologickým podkladom; podľa toho, čo sme povedali, je to veľmi pravdepodobné).

*

Zo samého faktu, že má spisovná slovenčina ako spisovná čeština a západoslovenské nárečia voľnú, t. j. fonologicky významnú kvantitu, dá sa už bez bližšieho skúmania na základe zákona o štrukturálnej neslučiteľnosti, inkompatibilite, tvrdiť, že nemá zároveň voľný, t. j. funkčne významný slovný výdychový (dynamický, experitórny) prízvuk. Jazyky s týmto fonologicky voľným prízvukom slovným, ako ruština, bulharčina, rumunčina, gréčtina, taliančina, španielčina, portugalcina a iné, nepoznajú zároveň fonologickú kvantitu, pretože kvantita je v nich závislá od prízvuku, tempa a štýlov (tak prízvučná samohláska je vždy dlhšia ako neprízvučná, v pomalom, andantovom tempe sú prízvučné dĺžky pretiahlejšie, v emocionálnom štýle alebo pri recitácii básní často neobyčajne predĺžené a postavené neraz aj pomimo prízvuku atď.).

Spisovne slovenská slovná fonológia, nepoužívajúc prízvuk v hraniciach slova pre rozlišovanie významov a foriem, má ho viazaný na prvej slabike slova. Z toho zase vyplýva, že keď je prízvuk iba jedným z fonetických sprievodných znakov slovného predelu, nevstupuje v medziach slova normálne do povedomia a je preto pomerne slabý. Slovenský pri-

zvuk slovný je teda asi taký silný ako v češtine, maďarčine, finčine, silnejší ako v jazykoch s koncovým nefonologickým prízvukom, ako je francúzsky, novoperzský, slabší ako nefonologický prízvuk na predostatnej slabike ako vo východnej slovenčine, poľštine, slabší ešte ako morfologizovaný prízvuk nemecký alebo anglický a zas nepomerne slabší od fonologických prízvukov portugalského, španielskeho, talianskeho, novogréckeho, bulharského, rumunského atď.

Východoslovenský nefonologický prízvuk na predostatnej slabike je preto silnejší ako v ostatnej slovenčine, lebo umožňuje bohatšie frázeovanie. Rozličné stupne v objektívnej sile prízvukov môžu sa teda chápať iba s hľadiska fonologických štruktúr samých, pretože funkčné ich využitie alebo nevyužitie determinuje ich subjektívnu silu alebo slabosť, ktorá sa potom prejavuje aj v slabosti objektívnej, t. j. fyzickej či fyziologickoakustickej. Hľa, zas jeden príklad, ktorý ukazuje, aký je veľký rozdiel medzi poňatím fonetickým a fonologickým!

Ak je teda sila prízvuku priamo závislá od samej vnútornej, štrukturálnej zákonitosti jazyka, je jasné, že by bolo pomýlené, vidieť v rozličnej prízvukovej sile prejav charakteru národov a tvrdiť na pr., že pri Stredozemskom mori a na Balkáne bývajúce južné národy, vyznačujúce sa živým, výbušným temperamentom, majú zároveň silný prízvuk, kým geograficky vyššie, severnejšie osadené zasa prízvuk slabý. Veď u všetkých balkánskych i ostatných stredomorských národov je silný prídychový akcent novotou, mladšou ako prvé storočia po Kristu. S druhej strany zasa severskejšia ruština akiste temperamentných Rusov nemá starší dynamický prízvuk, ako nejakých tisíc rokov. Pravda, iná je otázka, či sa pri výbere rozličných fonologických možností na fonologických evolučných rázcestiach neprejavuje možno aspoň čiastočne a nepriamo tiež psychický temperament príslušného národa alebo iného sociálneho kolektíva.

Ale isté je, že na týchto evolučných fonologických križovatkách môže sa vo veľkej miere uplatňovať vplyv jazykového modelu jazyka susedov a najmä sociálne vyššie postavených cudzích vrstiev vládncich. Tak, aby sme uviedli aj príklad z našej domácej historickej fonologie, Slováci aj Česi mali zhruba pred tisíc rokmi melodickú (intonačnú) koreláciu vokálickú, ktorú zachovala podnes už iba srbština a oveľa menej slovinčina. Na fonologickom rázcestí pri eliminovaní tejto kore-

lácie, keď si mohli naši predkovia vybrať alebo fonologický akcent, alebo fonologickú kvantitu, v slovenčine podľa modelu maďarského, v češtine zasa podľa vzoru nemeckého osvojili si voľnú kvantitu. Prízvuk, ktorý bol do tých čias závislý od intonačných pomerov (bol miestne totožný vždy so stúpacou intonáciou a, ak jej nebolo, bol viazaný na prvú slabiku slova) a ktorý súčasne so zánikom intonácie bol by sa stal voľným, teda fonologicky inkompatibilným s voľnou, funkčnou kvantitou, bol eliminovaný zo slovnej fonologie tým, že bol ustálený na prvej slabike slova.

Je zaujímavé, že podobné pomery boli aj v poľštine a vo východnej slovenčine, kde až po postupnom zániku kvantity nefonologický prízvuk presunul sa z prvej slabiky na slabiku predostatnú. Že toto premiestnenie nefonologického prízvuku súvisí so zánikom funkčnej kvantity, to sa dá vysvetliť tým, že jazyk, neschopný mať bez kvantity akúkoľvek inú fonologickú vokalikú nadstavbu, starý kvantitatívny rytmus nahradil aspoň čiastočne práve týmto premiestnením prízvuku zo slabiky prvej na slabiku predostatnú, čím prízvuk, umožňujúci členitejšie fráze o v a n i e, stal sa subjektívne a potom i objektívne o niečo silnejším.

Túto poznámku bolo treba uviesť nielen vzhľadom na našu východnú slovenčinu, ale aj pre časť slovenčiny strednej a pre náš spisovný jazyk. Stredná a spisovná slovenčina patrí medzi tie jazyky, ktoré, ako sme povedali, majú fonologickú kvantitu a nefonologický, viazaný a preto slabý slovný prízvuk. Ale práve fonologické štruktúry týchto systémov blízkych, no často geneticky (pôvodom) vzdialených, nepribuzných jazykov nám zreteľne ukazujú, že prízvuk stojí k dispozícii fonológii vetej, t. j., že vyzdvihuje vo vete jednotlivé slová podľa expresívnej alebo inej sémantickej, významovej potreby. Hoci tento jazykový prostriedok je často spojený s iným, nefonickým, teda čisto syntaktickým prostriedkom, t. j. so zmenou slovosledu, predsa má neobyčajný význam pre ráz jazyka. Tie jazyky, ktoré majú fonologický, voľný dynamický prízvuk, ako ruština, taliančina ap., musia k dôrazovým, alebo emfatickým účelom deformovať nefunkčnú kvantitu (na pr. tal. *bāmbīnō*, emfat. *bāmbínō*). Ako z toho vidieť, aj tu je podstatne dôležitý zákon kontrastu, pretože to, čo je znakom intelektuálneho jazykového štýlu, nemôže byť znakom v inom — povedzme — citove zafarbenom štýle, ktorý je aj psychicky jeho opakom.

V slovenčine teda slovný prízvuk môže byť vo vetnej súvislosti zosilnený pre významové podčiarknutie slova alebo pre emociálny jeho nádech. Najmä tejto druhej výrazovej potrebe slúži aj premiestnenie prízvuku na predostatnú slabiku a zároveň zvýšenie a zosilnenie tónových prvkov, ktoré pri slabšom slovnom prízvuku na prvej slabike sú takmer skryté pod prízvukovou složkou expiratórnou.

Táto tendencia k premiestneniu prízvuku nerozlučne súvisí s rytmičným zákonom, ktorý vlastne bol príčinou sníženia funkčnej platnosti a tým závažnosti kvantity. Tomu nijako neodporuje fakt, že niekedy práve dlhá samohláska v predposlednej slabike strhuje na seba vetný prízvuk, bohatší na melodické složky ako pôvodný, nepresunutý prízvuk slovný (na pr.: „*Ruky bozkávam!*“ proti „*Ja mám ružičku!*“). Ako vidíme, slovenčina je v kvantitatívnom a prízvukovom ohľade akosi v strede medzi češtinou a západoslovenskými nárečiami s jednej stránky a medzi poľštinou a východnou slovenčinou s druhej stránky.

*

(Dokončenie v nasledujúcom čísle.)

ROZLIČNOSTI.

Oznamovať-sdeľovať. — Denná tlač (viď na pr. na 2. str. *Ludovej politiky* zo dňa 4. nov. 1933 vetu: „*Daily Herald*“ sdeľuje...; alebo na tej istej strane: Ako sa teraz z Londýna sdeľuje...) veľmi rada užíva miesto slovenského slova *oznamovať* podľa nemčiny urobený *fabrikát sdeľovať*.

Pravidlá slk. pravopisu na 269. str. hovoria, že miesto *sdeliť* *niekomu niečo* správne je *oznámiť* a miesto *sdeľovať* *oznamovať*. Preto, komu len trochu záleží na jazykovej čistote, ten vždy bude hovoriť a písať miesto neslovenských slov *sdeliť*, *sdeľovať* slovenské *oznámiť* a *oznamovať*. *Sjo.*

Dočasný-zatýmny. — Často môžeme čítať na polročných a výročných vysvedčeníach našich gymnazistov pod riaditeľovým podpisom: *zatýmny* riaditeľ miesto slovenského: *dočasný* riaditeľ. Slovo *dočasný* uvádzajú i Pravidlá slk. pravopisu (str. 113), ale slova *zatýmny* nepoznajú ani Pravidlá, ani živá reč slovenská, preto miesto *zatýmny* hovorme a píšme *dočasný*. *Sjo.*

Obľahčiť-usnadniť. — Na 1. strane *Ludovej politiky* zo dňa 4. nov. 1933 čítame i takúto vetu: Budú vám žehnať rúčky tisícich slovenských a českých dietok, ktorým uvoľníte cestu k osвете, alebo usnadníte znáchanie ťarchy hraničiarskeho života.

Uspadnit je slovo neslovenské, ktoré ani Pravidlá slk. pravopisu neuvádzajú. Miesto neho je *oblahčiť*; potom: slovesnému podstatnému menu vyhýbame, keď miesto neho môžeme užiť neurčitok slovesný. Na pr. miesto pomôžeme vám donesenie povie sa: pomôžeme vám doniesť. Teda miesto *usnadnite znášanie správne* je: *oblahčíte znášať*. Sjo.

Ujsť-uprchnúť. — Pravidlá slk. pravopisu (str. 311) uznávajú sloveso *uprchnúť*. Ale v živej reči ho vôbec nepoznáme, a preto odporúčame miesto bohemizmu *uprchnúť* *ujst* alebo *uniknúť*. Sjo.

Priezviská na -ek. — Cyril Bodický v prvom ročníku Slovenskej reči (str. 127—128) písal o skloňovaní rodinných mien na *-ek* a *-ec*. Od-sudzoval skloňovať na pr. *Bučeka, Tománeka, Hudeca, Bučekovi, Tománe-kovi, Hudecovi* a pod.; miesto takýchto tvarov hovor a píš: *Bučka, To-mánka, Hudca, Bučkovi, Tománkovi, Hudcovi* a pod. Práve tak dobre je len pani *Bučková, Tománková, Hudcová* a pod.

Priezviská, vychodiace na *-ek, -ec*, sú slovenského pôvodu a majú v nominative jednotného čísla takzvané pohyblivé *e*, ktoré zaniká v ostat-ných pádoch. Keď skloňujeme apelatívum *vľček, vľčka, vľčkovi*, tak aj ro-dinné meno *Vľček* musíme skloňovať len takto: *Vľčka, Vľčkovi, s Vľčkom*, teda len *pani Vľčková*. To isté platí aj o apelatívach typu *vrabec* a o prie-zviskách typu *Vrabec*.

Priezviská Czambel, Hegel a pod. — Samo Czambel učil, že ta-kéto priezviská treba skloňovať tak, ako ich v živej reči skloňujú, preto sám svoje meno skloňoval takto: *Czambela, Czambelovi* a pod. Pravda, takéto pravidlo je veľmi pružné, takže vzniká kopa nedôsledností, ktoré načim odstrániť. V duchu slovenčiny správne by bolo pokladať *e* za po-hyblivé v nominative rodinných mien, ako sú: *Czambel, Herder, Hegel, Weber, Mader, Ciger* a pod., takže v ostatných pádoch byly by takéto tvary: *Czambla, Herdra, Hegla, Webra, Madra, Cigra, Czamblovi, Herdrovi, Heglovi, Webrovi, Madrovi, Cigrovi*, teda aj pani *Czamblová, Herdrová, Web-rová, Cigrová* a pod.

V hovorenej reči počuť *od Czambela* i *od Czambla, od Hegela* i *od Hegla*, ale naveky len: *od Webra, od Cigra*. Tento-druhý spôsob je roz-hodne slovenskejší a keďže treba aj v tomto vec zjednodušiť, odporúčame skloňovať: *Czambel, Czambla, Ciger, Cigra*, a to aj vtedy, keď členovia tých rodín skloňujú ináč. — Týmto meníme aj úzus v Slovenskej reči, kde sme doteraz rešpektovali zásadu skloňovať tieto priezviská tak, ako si ich skloňujú jednotlivé rodiny. No v záujme presnosti a dôslednosti treba sa pridržať slovenskejších foriem.

Obecné zastupiteľstvo či zastupiteľstvo obce? — Spytujú sa nás, čo je lepšie *obecný starosta, obecný notár, obecná finančná komisia* alebo *starosta obce, notár obce, finančná komisia obce*? Tu niet presného pra-vidla, veď hovoríme *krajinské zastupiteľstvo, okresné zastupiteľstvo, mestské zastupiteľstvo* a istotne nik nevraví *zastupiteľstvo krajiny*. Podobne hovo-ríme *mestský notár, obvodný notár* (hoci lepšie by bolo *okolný notár*, t. j. notár pre okolie), mali sme aj *stoličných, župných notárov*, teda nie: *notár sfalice*. Ale *obecný notár* to sa akosi nemôže ujať, a preto hovoríme *notár*

obec, starosta obce. Ako vidno, niet tu veľa dôslednosti. Zaujímavé je, že prídavné meno *mestský* môže stáť temer všade, na pr. *mestský notár, mestská finančná komisia, mestský úradník*, ale nejde už tak dobre *obecný notár, obecný starosta*. Prečo? Nuž azda preto, že prídavné meno *obecný* vynorí sa nám v pamäti vždy paralelne s označením istého zvierata, ktoré mávajú obce pre obecnú potrebu, takže v tejto súvislosti badať, že prídavné meno *obecný* máva príchut' pejoratívnosti. No toto ešte neznačí, že mu máme vyhýbať. Vývin to azda pomaly odstráni.

Preto, kde možno, tam píšme a hovorme *obecný majetok, obecné zastupiteľstvo, obecný dom, obecný zamestnanec* a pod. A časom nebudeme sa báť ani *obecných notárov a starostov*.

Srieň. — Čitateľovi z Bratislavy. Významy slova *srieň* má dobre poznačené P. Tvrďý v 2. vydaní Slovenského frazeologického slovníka (str. 385): *srieň* = prvý ľad; zamrznutá vrstva snehu; aj po vode za tuhej zimy pláva *srieň*; osuheľ, inovať. V podobnom značení uvádza ho aj M. Kálal v Slovenskom slovníku (str. 638).

So päť - s päť. — Predložka *so* s akuzatívom býva vždy vokalizovaná. Hovoríme *so päť koní, so desať korún*, ba aj *so osem tisíc ľudí*. Tu vždy predložku *so* vyslovujeme ako *zo*. Podľa toho dobre je *so 56 mil.*

Vokalizovaná predložka *so* má samohlásku náležitú tam, kde bola jerová hláska na párnom mieste, teda *so päť* dalo *so päť*, *so šesť* dalo *so šest'*. Veľká väčšina prípadov patrí sem. Potom predložka *so* na označenie počtu prenikla aj ta, kde by sme čakali podľa etymologie len *s*, takže dnes vravíme a píšme dôsledne takto: *so dva, so tri, so štyri, so sedem, so osem, so deväť* atď.

Sverepý. — Niektorí naši básnici obľúbili si toto slovo, ktorého význam je väčšine čitateľov celkom neznámy. Treba nám hľadať v slovníkoch, aby sme ho pochopili. Z tohože koreňa ako slovo *sverepý* sú niektoré podstatné mená. V Turci podľa udania p. dr. M. Vanču je bežné slovo *sveriepká* a značí mladého koníka ženského rodu, teda proti *žrebčovi* majú *sveriepku*. Bernolák (Slovár 3250) pozná *sverepce*, čiže planý ovos, v takomto značení nachodí sa aj u iných slovníkárov, na pr. u Jančoviča, Loosa, Pechány, Orbána a Mendreszóra.

Prídavné meno *sverepý*, nakoľko sme mohli zistiť, žije v Turci i v hornej Trenčianskej (v Žiline), kde poznajú *sverepý kvak, sverepý kaleráb*, t. j. planý, divý kvak. Ba v Žiline o zlom majstrovi vravia, že je *sverepý*, čiže *planý, tvrdošijný*.

Pre básnickú reč slovo *sverepý* je potrebné, značí *divý*, preto básnici nemusia sa ho báť, je dobré a všeslovanské.

Záporný či záporový genitív? — Vplyvom českých gramatík začínajú u nás písať *záporový genitív* miesto *záporný genitív*. Jozef Škultéty, ktorý roku 1899-ho napísal do Slovenských pohľadov článok o zápornom genitíve, veru dôsledne užíval *záporný* (nie *záporový*). Veď od slova *klad* máme *kladný*, nuž od slova *zápor* ináč ani nemôže byť ako *záporný*!

Písmeno-písmena. — V tomto ročníku Slovenskej reči (str. 56—57) staly sa nám dve nemilé chyby. Hoci tam píšme *písmeno*, jednako omy-

lom dostal sa do textu aj chybný tvar *pisma*. Podobne okrem správnej väzby píšeme veľkým začiatočným písmenom priplietla sa aj chybná väzba *píšeme s...* Prosíme ct. čitateľov, aby si tieto chyby láskave opravili.

Sprievod-prievod. — Slovo *prievod* je hláskoslovne poslovenčené z českého průvod. Po slovensky správne je len *sprievod*, *sprievodný*, *sprievodca*.

Inštrumentálne niekým, niečím. — Takmer denne stretáme sa s chybnými inštrumentálnymi *niekým*, *niečím* miesto správnych tvarov *niekým*, *niečím*, hoci podľa starého i nového pravopisu sú iba tieto tvary dobré. Rytmický zákon totiž v týchto prípadoch celkom výnimočne neplatí.

Kečka - káčka. — Už Czambel (Rukoväť³, str. 279) učil, že sa má písať *kečka*, práve tak je i v Pravidlách slk. pravopisu. No často čítam chybný tvar *káčka* (na pr. posledne u Rázusa, v diele Maroško študuje, str. 21). Podľa poslednej pravopisnej opravy *ä* píšeme len po perných spoluhláskach, a to iba tam, kde je striednicou za praslovanské nosové *a*. Keďže spoluhláska *k* nie je pernou spoluhláskou, nemôže byť *ä* v slove *kečka*. Veď nepíšeme *ä* ani v slovách *veža*, *meď*, *medokýš*, hoci v niektorých stredoslovenských nárečiach vyslovujú *váža*, *mäd* a pod.

Shovorčivý - sdielny. — Slovenskí gramatikári už desaťročia usilujú sa vykynožiť sloveso *sdeliť* (sdeľovať). A ťažko to ide. Veď aj dobrí naši spisovatelia píšu *sdielny* miesto *shovorčivý* (v. Maroško študuje, str. 38).

Chodák, jedák. — Akosi neradi máme tieto dobré slovenské slová a nahrádzujeme ich slovami *chodec*, *jedlík*, hoci ani Pravidlá slk. pravopisu neuznávajú *chodcov* a *jedlíkov*.

Kto má dobrú chuť, kto veľa zje a nie je ešte žráčom, o tom hovoríme: hľa, aký *dobrý jedák*! — Kto veľa chodí, je zas *chodákom* (nie *chodcom*!).

Stlímiť - utlumiť. — Jeden z našich dobrých autorov napísal: V taký čas prebudi sa v ňom čosi, čo nevie utlumiť. Nuž *utlumiť* darmo by sme hľadali v Pravidlách, niet ho tam, ale *stlímiť* áno. V spisovnej slovenčine správne sú slová *flmiť*, *flmočiť*, *flmočník* (v. Pravidlá 301), *stlímiť* a pod. *Utlumiť* je nepotrebný bohemizmus.

Fajfa. — Toto slovo je dobre známe v ľudovej slovenčine. V ostatnom čase veľmi si ho obľúbil básnik Martin Rázus, a to nielen v úvodníkoch Národných novín, ale aj v románe Maroško študuje, kde ho nachodíme v takejto súvislosti: Ten nenávidí našu *fajfu*, vieš? (str. 91), alebo: S Gejzom sa povadil, že mu kazí *fajfu*... (str. 143). Otázka je, či naozaj potrebujeme slovo *fajfa*. Tak sa nám vidí, že nie. Veď *fajfu* môžeme veľmi dobre nahradiť podľa významu alebo slovom *rod*, alebo slovom *druh*.

O užívaní cudzích slov má platiť zásada: Zbytočné cudzie slová nahrádzaj domácimi. — A *fajfa* je veru nepotrebné slovo, takže vari lepšie bude vyhýbať sa mu.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačila Nová kníhtlačiareň v Turčianskom Sv. Martine.